

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI FİNANS VE KATILIM BANKACILIĞI
BİLİM DALI

İSLAM İKTİSADI ÇERÇEVESİNDE YENİ PARA
SİSTEMİ TETKİKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulsamet KAYADA

İstanbul
Aralık-2019

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI FİNANS VE KATILIM BANKACILIĞI
BİLİM DALI

İSLAM İKTİSADI ÇERÇEVESİNDE YENİ PARA SİSTEMİ
TETKİKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulsamet KAYADA

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ahmet Şuayb GÜNDOĞDU

İstanbul
Aralık-2019

TEZ ONAYI

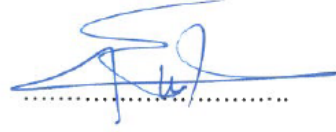
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İslam Ekonomisi ve Finans Anabilim Dalı, Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Ahmet Şuayb GÜNDOĞDU

Üye Dr. Öğr. Üyesi Ensari YÜCEL

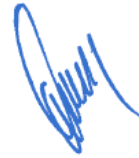

Üye Dr. Öğr. Üyesi İsa YILMAZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ömer ÇAHA

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “İslam İktisadı Çerçevesinde Yeni Para Sistemi Tetkiki” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Abdulsamet KAYADA

ÖNSÖZ

Araştırmamdaki her aşamada bana yardımcı olan, görüşleri ve tavsiyeleriyle katkıda bulunan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Ahmet Şuayb GÜNDOĞDU'ya, saygı ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmamı hazırlarken bana yardımcı olan ve beni destekleyen arkadaşlarıma, aileme ve müstakbel eşime teşekkür eder, çalışmanın herkese yararlı olmasını dilerim.

Abdulsamet KAYADA
İstanbul-2019

ÖZET

İSLAM İKTİSADI ÇERÇEVESİNDE YENİ PARA SİSTEMİ TETKİKİ

Abdulsamet KAYADA

Yüksek Lisans, Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet Şuayb GÜNDOĞDU

Aralık-2019, 62 Sayfa + X Sayfa

İktisadi ve sosyal hayatta ticareti kolaylaştırmayı sağlayan en önemli araç paradır. Tarihte para sistemleri mutlak şekilde çökmüş ve yeni para sistemleri her zaman bir öncekinin kusurlu yönlerini tahsis etmek amaçlı ortaya çıkmıştır. Günümüzde de halihazırdaki para sisteminden kaynaklanan sorunlar iktisadi ve sosyal hayatta çöküşlere yol açmaktadır. Bu nedenle mevcut para sistemi sorgulanmaya başlanmış, daha büyük sıkıntılara ve yıkımlara yol açmadan ikamesi için araştırmalara hız verilmiştir.

Çalışmanın amacı mevcut para sisteminin kusurlu yönlerini düzeltmek için İslami bir çözüm önerisi sunmaktır. Bu araştırmada kavramsal analiz ve teorik araştırma yöntemi kullanılmıştır. Konunun içeriğinin son derece ehemmiyetli olmasına karşın literatürde bu önemi gösteren araştırmaların sayısı yeterli değildir.

Günümüz iktisadi sisteminde para riba içeren borçlanma senetleri ile yaratılmaktadır. Değerli madenlere dayalı para sistemleri, spekülasyon ve garar'a zemin hazırlamaları münasebeti ile, tarihte denenmiş ve çökmüşlerdir. İslami açıdan para üretime ve emeğe dayalı olmalıdır.

Bu veriler ışığında lisanslı depoculuk sistemi sayesinde paranın, tedarik zincirlerinden başlanarak üretime ve emeğe dayalı yaratılabileceği tespit edilmiştir. İslami açıdan uygun kripto para sistemiyle birlikte geliştirilecek elektronik depo sertifikalarının da paranın çapası olma fonksiyonunu kolaylıkla yerine getirebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Monetizasyon, Paranın Yaratılması, İslami Para Sistemi, Tedarik Zinciri Finansı, Lisanslı Depoculuk.

ABSTRACT

EXPLORING A NOVEL MONETARY SYSTEM WITHIN THE FRAMEWORK OF THE ISLAMIC ECONOMICS

Abdulsamet KAYADA

Master, International Finance and Participation Banking
Thesis Advisor: Assoc. Prof. Ahmet Şuayb GÜNDOĞDU
December-2019, 62 Pages + X Pages

Money is the key facilitator of trade in economic and social life. Throughout history, monetary systems have repeatedly collapsed, and new systems have emerged to redress the flaws of the failed. The repercussions of the contemporary monetary system give rise to collapses in modern economic and social life. Thus, the modern monetary system has come under scrutiny and new researches embarked to explore a decisive remedy before the existing monetary system triggers a further collapse and disaster.

This study aims to have an Islamic proposition as a remedy to the flaws of the modern monetary system. The literature review method, for the research, is employed. Albeit the paramount importance of the subject, there exist relatively few studies in the literature.

In the present monetary system, the money is created through the issuance of debt instruments. The monetary systems based on precious metals, that are inflicted with speculation and garar, had been experimented and collapsed in history. Islamic proposition is to have the money be created based on production and work effort.

Thereby, money can be created based on production and work effort in the supply chain starting from a licensed warehousing system. It has been inferred that Electronic warehouse receipts of licensed warehouses can act as an anchor for an Islamic cryptocurrency system, that can perform the functions of money readily.

Key Words: Monetization, Money Creation, Islamic Monetary System, Supply Chain Finance, Licensed Warehouses.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1 Problem	2
1.2 Amaç	2
1.3 Araştırmanın Önemi.....	3
İKİNCİ BÖLÜM	4
LİTERATÜR İNCELEMESİ	4
2.1 Araştırma Yöntemi.....	4
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	8
PARANIN TANIMI VE FONKSİYONLARI	8
3.1 Para Kavramı Fonksiyonları ve Türleri.....	8
3.2 Paranın Tarihçesi.....	8
3.3 Aynı Mübadele Trampa	9

3.3.1	Trampanın Güçlükleri	9
3.4	Hesap Parası	12
3.5	Madeni Paralar	13
3.6	Paranın Fonksiyonları	14
3.6.1	Ödeme Aracı Fonksiyonu	14
3.6.2	Değer Saklama Aracı	14
3.6.3	İktisat Politikası Aracı Olması	15
3.7	Paranın Özellikleri	15
3.7.1	Güçlü Olması	15
3.7.2	Taşımada Kolaylık	15
3.7.3	Türdeş ve Güvenilirlik	16
3.7.4	Bölünebilirlik	16
3.7.5	Taklit Edilememesi	16
3.7.6	Arzının Kıt Olması	17
3.8	Paranın Çeşitleri	17
3.8.1	Mal Para	17
3.8.2	Madeni Para	18
3.8.3	Kâğıt Para	19
3.9	Sarraflıktan Merkez Bankacılığına Geçiş	20
	DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	24
	GÜNÜMÜZDE PARANIN OLUŞUMU	24
4.1	Birinci Dünya Savaşına Kadar Kullanılan Para Sistemi	24
4.2	Birinci ve İkinci Dünya Savaşı Arasında Para Sistemi	24
4.3	1929 Buhranı	25
4.4	Altın Para Sistemi	25
4.4.1	Altını Para Sistemi Olarak Kullanmak İsteyen İktisatçıların Görüşleri	25

4.4.2 Altın Para Sistemine İktisatçılardan Eleştiriler	26
4.5 Bretton Woods Sistemi	28
4.6 Monetarist Düşünceler	29
4.7 Merkez Bankacılığı	30
4.7.1 Kaydî Para ve Asli Para	30
4.7.2 Merkez Bankalarının İktisadi Hayata Müdahalesi.....	31
4.8 Modern Anlamda Paranın Oluşumu	32
4.9 Alternatif Para Politikası Olarak Negatif Faiz	35
BEŞİNCİ BÖLÜM	38
İSLAMİ ÇÖZÜM ÖNERİSİ	38
5.1 İslam’da Para Anlayışı	38
5.2 Para Sisteminin Tarihsel Gelişimi Bağlamında İslami Bir Yeni Para Sistemi	44
5.3 Alternatif Bir Para Sistemi Olarak Kripto Para	45
5.4 İslami Açından Para Nasıl Olmalı	48
ALTINCI BÖLÜM	54
DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA	54
KAYNAKÇA	57

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: Lisanslı Depo Teslim Sistemi Örneği.....	11
Şekil 4.1: Altının (Ons) Dolar (Usd) Cinsinden Trendi.....	29
Şekil 4.2: Kamu Borcu ve Para Arzı Arasındaki İlişki	34
Şekil 4.3: Türev Piyasalar ile Reel GDP Arasındaki Fark.....	35
Şekil 4.4: Hazine Tahvilleri Getiri Eğrisi	36
Şekil 5.1: İslami Mikrofinans.....	52

KISALTMALAR LİSTESİ

TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
BIS	: Bank for International Settlements
GDP	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ECB	: Avrupa Merkez Bankası
CPU	: İşlemci
KDV	: Katma Değer Vergisi
ARGE	: Araştırma ve Geliştirme
LW	: Lisanslı Depoculuk
e-WR	: Elektronik Depo Sertifikası
Çev.	: Çeviren
Edit	: Düzenleyen
Der.	: Derleyen
MFK	: Mikrofinans Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İktisadi ve sosyal hayatta mal veya hizmet alımlarını kolaylaştırmak için en önemli araç paradır. Mal veya hizmetin değeri para ile belirlenir ve mübadele işlemleri bu sayede gerçekleşir. İktisadi ve sosyal hayata bu kadar gömülü olması sebebiyle para, birçok özel kurum ve sistemler ile kontrol altına alınmak istenmektedir. Global dünyada mevcut iktisadi sistemde paranın düzenli takibinin ve kontrolünün Merkez Bankası, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu gibi kurum ve kuruluşlar tarafından yapıldığı aşıkardır (Durmuş, 2008: 2). Para sistemi insan kitlelerini kontrol altında tutmak için kullanılmakta ve hâkim güç sistemi devam ettiremediğinde sosyal çalkantılar, politik değişimler ortaya çıkmaktadır.

Her sosyal ve iktisadi sistem beraberinde para sistemini de getirmiştir. Mevcut para sistemi daha önceki para sistemlerinin çökmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Kovancılar, 2013: 72). Günümüzde mevcut para sisteminden kaynaklanan ekonomik sıkıntılar kaosa yol açmaktadır. Bu nedenle mevcut para sistemi sorgulanmaya başlanmıştır (Görmüş, 2015: 162). Mevcut stresin büyük bir ekonomik ve sosyal yıkıma yol açmadan bertaraf edilebilmesi için alternatif para sistemi çalışmaları başlamıştır.

Günümüzde Merkez Bankalarının temel ana hedefi kanunla fiyat istikrarını korumaktır. Faiz lobisi bono ve tahvil yatırımlarının enflasyona karşı korunabilmesi için bu tür dayatmaları devletlere dikte etmiştir. Tabiri caizse Merkez Bankaları halkın menfaatlerine karşı faiz lobisinin aparatı haline gelmiştir. Faiz Merkez Bankalarının piyasaya müdahale etmeye yönelik en büyük aracı haline gelmiştir. Para, asıl amacı olan üzerindeki değerini taşıması ve mübadele işlemlerine aracılık etmesiyle birlikte itibari para olarak kullanılmalıdır. Paranın riba aracılığıyla ticaretinin yapılması, değeri üzerinden aşırı dalgalanmaların da yaşanmasına yol açmaktadır ve bu başlı başına ayrı bir inceleme konusudur (Darıcı, 2009: 15).

İslam dünyasında siyasal İslami hareketler ve sözde dini cemaatler hızla güç kazanırken toplumsal çöküşlerin önü alınamamıştır. Bunun en önemli nedeni olarak İslami ilkelere dayalı bir ekonomi ve para sisteminin uygulanmasından ziyade kapitalist ve komünist sistemlere özenilmesi ve onların yapılarının kullanılması gösterilebilir. Sonuç olarak da o sistemlerin yol açtığı toplumsal çöküşler İslam

dünyasında da yaşanmaktadır. İslam dünyasındaki hâkim yönetimler bu sorunların üzerini örtmek için asabiye: milliyetçilik, ümmetçilik, mezhepçilik gibi kavramları provoke ederek toplumun dikkatini başka yönlelere çevirme yöntemini tercih etmektedirler (Gündoğdu, 2019a: 13-15). Günümüzde paranın sadece mübadele aracı olması gerekirken riba ile ticaretinin yapıldığı ekonomik düzen mevcut toplumsal sorunların en büyük sebebi olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırmanın amacı bu soruna İslami bir çözüm önerisi getirmektir.

1.1 Problem

Günümüzde para sistemi olarak kaydî para sistemi kullanılmaktadır. Bu, bankaların zorunlu karşılıkları dışında kendilerinin para üretmesi anlamına gelmektedir. Bankalar ürettikleri kaydî para için Merkez Bankasında belirli oranda zorunlu para karşılığı tutmak zorundadır. Merkez Bankası bu rezerv para ile para politikasını ve finansal sistemi yönetmektedir. Para, asıl görevi olan salt mübadele aracı olması gerekirken, piyasayı ve finansal sistemi yöneten bir ürün haline gelmiştir. Bu sayede paranın üzerinde yazan değerinin dışında bir değeri oluşmaktadır.

Mevcut para sistemi daha önceki para sistemlerinin çökmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Günümüzde mevcut para sisteminden kaynaklanan ekonomik sıkıntılar mevcuttur. Borçlanma sayesinde para arzı artırılarak ekonomik büyümeler gerçekleşir, tüzel ve gerçek kişilerin yatırım ve harcama yapması sağlanır. Günümüz iktisadi sistemi bu aşamada borç stokunun geldiği büyüklük dolayısıyla tıkanmıştır. Bu nedenle mevcut para sistemi sorgulanmaya başlanmıştır ve mevcut para sistemindeki sorunların giderilmesi beklenmektedir. Özellikle son dönemlerde kaydî para, paranın oluşumu ve mevcut Merkez Bankacılığı sistemine ilişkin yeni yaklaşımlar ve çözüm önerileri ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşımların içinde en belirgin olanlarının başında İslami çözüm önerileri gelmektedir. Özellikle riba, garar ilişkisi ve paranın oluşumuyla ilgili yaklaşımlar oldukça önemsenmektedir. Bu çözüm önerilerinin mevcut para sistemindeki sorunları gidermesi beklenmektedir.

1.2 Amaç

Bu çalışmanın amacı mevcut para sistemine alternatif İslami bir çözüm önerisi sunmaktır.

1.3 Araştırmanın Önemi

Mevcut iktisadi sistemde para yaratma işlemi hakkaniyetle yapılmamaktadır: para yaratma işlemi borçlanma mekanizmasıyla olmaktadır. Borçlanma yoluyla para arzı artırılır, hane halkı talebi oluşturulur ve şirketlerin üretimiyle büyüme sağlanır. Piyasada faizin varlığı ve yatırımların faize göre belirlenmesi insanlar arasında ciddi sosyal sorunlar yaratmaktadır. Özellikle gelir ve varlık dağılımı dengesinin bozulması ile ahlaki çöküntüye zemin hazırlanmada faizin önemli bir şer etkisi vardır. Bu münasebetle değiş tokuş aracı olan paranın ticaretinin yapılması Kur'an-ı Kerim'de çok sert bir şekilde yasaklanmıştır.

Bu çalışma ile mevcut para sisteminin insanlar üzerinde ki bahsedilen olumsuz etkilerine İslami bir çözüm önerisi ile olumlu katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde araştırma yöntemine yer verilecektir. Araştırma yöntemi olarak, temel konu para kavramının felsefi boyutu olması dolayısıyla, kavramsal analiz ve teorik araştırma yöntemi seçilmiştir. Konu özelinde ilgili literatür incelenmektedir. Bahsedilen problem ve çözüm önerileri hakkında literatürde eksik kalan kısımlar belirlenecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde paranın tanımı ve fonksiyonları ortaya konulacaktır. Bu kısımda parada bulunması gereken özellikler; İslam iktisadında paranın tanımı, araç olarak kullanılması, zaman içindeki değişimleri ve ekonomi üzerindeki etkileri incelenecektir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde paranın oluşumu ele alınacaktır. Bu kısımda kaydı paranın nasıl oluştuğu, borçlandırma sistemiyle nasıl tedavüle sürüldüğü ile ilgili bilgilere yer verilecektir.

Çalışmanın beşinci bölümünde bahsedilen probleme ilişkin İslami bir çözüm önerisi sunulmaktadır.

Çalışmanın altıncı bölümünde ise değerlendirme ve tartışma kısmı yer almakta, çözüm olarak sunduğumuz önerinin uygulanabilir olup olmadığı tartışılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1 Araştırma Yöntemi

Araştırma yöntemi olarak kavramsal analiz ve teorik araştırma seçilmiştir. Bu bölümde konuyla ilgili olarak kaynaklar incelenecek, problem ve çözüm önerileri hakkında araştırılan kaynaklarda eksik kısımlar belirlenecektir. İslam iktisadında para konusuyla ilgili az sayıda tez çalışması bulunmaktadır. Bu nedenle konuyla ilgili kitapların ilgili bölümleri de incelenmiştir.

İlk olarak, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 1998 yılında Ali Keleş tarafından *“İslam’a Göre Para Kavramı”* başlığı adı altında hazırlanan bir doktora tezi incelenmiştir. Bu çalışmada araştırmacı günümüz iktisadındaki paranın doğuşunun ve para sistemlerinin tarihsel sürecini, İslam dünyasında paranın tarihsel sürecini incelemiştir. İslam’ın temel kaynakları olan Kur’an ve Sünnet bağlamında bu konu İslam hukuku çerçevesinde incelenmiştir. Bu tezde İslam iktisadında para sadece kavram olarak işlenmiş ve nitel olarak paranın İslam hukukuna göre değerlendirmesi yapılmıştır. İslam iktisadına göre paranın nasıl oluşması gerektiği ile ilgili bir konu işlenmemiştir. Ayrıca günümüz iktisadi problemlerinin paranın kaydî olarak oluşumundan kaynaklandığı, kaydî para sisteminin nasıl oluştuğu ve buna karşın İslami bir çözüm önerisi ile ilgili bir konuya da yer verilmemiştir.

İkinci tez olarak, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2008 yılında Abdullah Durmuş tarafından *“Fıkhi Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri”* başlığı adı altında hazırlanan bir doktora tezi incelenmiştir. Bu çalışmada para mübadelesi olarak döviz alım-satım işlemleri, vadeli döviz uygulamaları olan forward, future, swap gibi işlemler incelenmiştir. Bu işlemler yine fıkıh çerçevesinde incelenmiş olup caiz olup olmadıkları ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Para mübadelesi çerçevesinde paranın tarihi, türleri ve fonksiyonlarına yer verilmiştir. Paranın oluşumu, günümüz iktisadi para sistemindeki sorunlara ve bu sorunlara İslami bir çözüm önerisi ile ilgili konulara yer verilmemiştir.

Üçüncü tez olarak, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 1986 yılında Beşir Gözübenli tarafından *“İslam’da Para ve Fonksiyonları”* başlığı adı altında hazırlanan bir doktora tezi incelenmiştir. Bu çalışmada ilk olarak mevcut iktisadi sistemde

paranın tanımı, fonksiyonları ve çeşitleri, değer ve fiyat ölçüsü, miktar ve fiyat ilişkileri incelenmiştir. Daha sonraki bölümde para İslam hukuku ve borçlar açısından incelemiş ve konuyla ilgili hükümlere yer verilmiştir. Son bölümde ise İslam iktisadında paranın ve fonksiyonlarının nasıl olması gerektiği ile ilgili tanımlamalar yapılmıştır. Bu çalışmada para ve İslam iktisadında para ile ilgili konular işlenmiş olmakla beraber makroekonomik olarak açıklamada eksik kısımlar mevcuttur. Konu daha çok İslam hukuku çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır.

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde 2012 yılında Abdulaziz Bayındır tarafından “*Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Toplumunda Madeni Paralar ve Kâğıt Paralar*” başlığı adı altında yayımlanan bir makalede ise Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren pazarda kullanılan para çeşitleri, fonksiyonları ve birbirleri arasındaki değer oranları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Kâğıt paranın özellikleri ve günümüzde kullanılan para sistemleri fıkıh zemininde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Altın ve gümüş gibi madenlerin sınırlı olmasından dolayı para olarak kullanılmasının mümkün olamayacağı yönündeki görüş açıkça ortaya konmuştur. Ancak günümüzde mevcut para sisteminde İslami açıdan paranın nasıl yaratılması gerektiği ile ilgili bilgilere yer verilmemiştir.

Çalışmamızın beşinci bölümünde İslami bir çözüm önerisi sunarken kripto para konusunu da işleyeceğiz. Bu nedenle kripto para konusuyla ilgili literatür çalışmaları da incelenmiştir.

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisinde 2018 yılında Alpaslan Alkış tarafından “*İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para*” başlığı adı altında yayımlanan bir makale incelenmiştir. Para kavramını, fonksiyonlarını, özelliklerini ve çeşitleri zaman içinde ki değişim süreçleri de dikkate alınarak klasik iktisadi sistemde para ve İslam hukukunda para olarak konu iki farklı zeminde incelenmiş daha sonrasında İslam hukukunda para ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Günümüzde adı sıkça duyulmaya başlanılan kripto para teknolojisi, özellikleri, çeşitleri incelenmiş, sakıncaları ve faydaları İslam hukuku açısından değerlendirilmiştir. Elektronik para sisteminin İslami açıdan günümüz para sisteminin eleştirilen yönlerine çözüm olup olamayacağı ile ilgili sonuçlara yer verilmemiştir. İslami çözüm olarak alternatif bir para sistemi önerdiğimiz çalışmamızın beşinci bölümünde elektronik para sistemine de yer vereceğiz.

Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisinde 2018 yılında Hasan Doğan tarafından “İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi” başlığı adı altında yayımlanan bir makale incelenmiştir. Makalede Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren piyasada kullanılan para çeşitleri, özellikleri ve nitelikleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Günümüzde sıkça tartışılan kripto paraların çeşitleri, teknolojisi ve meşruiyeti hakkında lehte ve aleyhte tartışmalar ele alınmıştır. Makalede kripto paraların para politikası aracı olarak kullanılmaması, erişim tahdidi sorunu, arkasında devlet desteği olmaması ve kullanım alanlarının yasadışı olması bu paranın olumsuz yönleri olarak sıralanmıştır. İslam Hukuku açısından ise kripto paraların tedavül sürecinde garar ve bu münasebetle aldatma eyleminin olduğu açıkça ortaya konulmuştur. Ayrıca makalede kripto para sisteminin çözüm önerisi olarak tümüyle dışarıda bırakılmaması gerektiği ülkemizde de bor gibi bir madene endeksli bir paranın tedavülünün de ihtimal dahilinde değerlendirilebileceği belirtilmektedir. Çalışmamızın giriş kısmında da atıf yaptığımız üzere bor madeni gibi sınırlı bir arza sahip para sistemleri, altın-gümüş, daha önce denenmiş ve çökmüştür (Kovancılar, 2013: 72).

Kripto para ile ilgili fıkhi değerlendirmelerde temelde kripto paraların dayanağının devlet olmaması, devlet tarafından taahhüt edilen bir karşılığının olmaması ve para politikası aracı olamaması yönünde olumsuz eleştiriler yapılmaktadır. Fakat İslami açıdan para mal olarak görülemediğinden dolayı para politikası aracı olarak da kullanılması zaten mümkün değildir. Yani kripto paraların para politikası aracı olabilmesi onun caiz olduğu anlamına gelmemektedir. Ayrıca, arkasında devletin olması ve değerini onun belirlemesi geçmişte madeni para mahareti ile denenmiş ve büyük bir çöküşe sebep olmuştur. Çünkü bir madenin veya madene dayalı araçların, arzın sınırlı olmasından dolayı, para olarak kullanılması doğru değildir. Kullanılması durumunda mal ve hizmet üretimi artarken para arzı artmadığı için ekonomik durgunluk, kıymetli madenleri kontrol için savaşlar ve paranın emtialaşması yani ticaretinin yapılması (riba) sonucu ortaya çıkacaktır.

Konuyla ilgili 2019 yılında Mohd Ma'Sum Billah editörlüğünde “Halal Cryptocurrency Management” başlığı adı altında yayımlanan bir kitap incelenmiştir. Kitapta kripto paraların; Maqasid Al Shari'ah düzleminde İslami açıdan uygunluğu, İslami sosyal finansın kripto para ile nasıl oluşturulabileceği ve İslami bir alternatif

para sistemi olarak nasıl kullanılabilceği yönünde akademik çalışmalara yer verilmiştir. Günümüzde bankaların para kayıt sistemi yüzyılların tecrübesi ile oluşmuştur ve oldukça sağlamdır. Mevcut kripto paralarda spekülâtif para yaratma ve garar ilişkisi yani aldatma mevcuttur. Üretilen paraların karşısında bir varlık bulunmamaktadır. Elektronik para fikrinin günümüzde İslami olarak kullanılabilceği fakat İslami sarf akit kurallarına dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Sadece kripto para alıp satmak, küçük ödemeleri yapabilmek onun İslami açıdan doğrulanabilir olduğu anlamına gelmemektedir.

Literatürde kıymetli madenlere dayalı para sistemi hakkında birçok çalışma ortaya konulmuştur ve hala farklı öneriler ortaya çıkmaktadır. Fakat kıymetli madenlere dayalı para sistemleri daha önce denenmiş ve çökmüştür (A.g.e.). Geçmişte çökmüş olan sistemlerin günümüzde tekrar denenip başarılı olamayacağı yönünde çalışmalara literatürde rastlanmamıştır. Ayrıca paranın bir mal olarak ticareti (riba) para arzlarının değiş tokuş amaçlı kullanılması ribaya/tefeciliğe yol açması konusu da literatürde gerekli yeri bulamamıştır. Para talebini azaltıcı takas konusu da incelenmemiştir. Takas sisteminin olmaması para talebini artırmaktadır. Fakat sadece takasa dayalı para sisteminin de başarılı olamayacağı aşıkardır çünkü daha önce denenmiş bu sistem de başarısız olmuştur. Geçmişte uygulanan para sistemlerinin tüm yönleri ile yanlış olduğunu önermemekteyiz sadece yanlış olan kısımlarının belirlenmesi ve düzeltilmesi gerekliliğini dile getirmekteyiz.

2019 yılında Ahmet şuayb Gündoğdu tarafından “*A Modern Perspective Of Islamic Economics And Finance*” başlığı adı altında yayımlanan bir kitap incelenmiştir. İslami açıdan günümüz modern çağında paranın nasıl yaratılması gerektiği, devletin bu para yaratma işlemini nasıl düzene sokacağı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Devlet gözetimi altında bireylerin başka bireyler tarafından satın alınan ürünleri üretmesiyle İslami para yaratılmasının İslami kurallara uyduğu ifade edilmiştir. Bu yöntemle İslami açıdan para üretme; emeğe endekslenmiş ticaretle beraber para arzının arttığı, banka ve Merkez Bankalarının bu süreçte söz sahibi olmadığı, bir sistem önerilmiştir. Bir sonraki bölümde günümüz mevcut ekonomik gerçeğinde İslami bir çözüm önerisi sunmadan önce para kavramı ve oluşumu konusu üzerinde durulacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PARANIN TANIMI VE FONKSİYONLARI

3.1 Para Kavramı Fonksiyonları ve Türleri

Para, bir toplum tarafından kabul edilen ortak bir değer ölçüsü ve mübadele aracı şeklinde nitelendirilebilir. Para nitelemesi bu iki özelliğin mevcudiyetiyle mümkündür (Ergin, 1972: 30). Paranın herkes tarafından ortak değer olarak kabul edilmesi toplumun tercihiyle de olabilir devlet zoruyla da bunun sağlanması mümkündür.

Para iktisadi manada mal olarak nitelendirilmemelidir. İslami açıdan para mal olarak değil değiş tokuş aracı olarak nitelendirilmektedir. Bu münasebetle mal gibi ticaretinin yapılması sınırlandırılmıştır. Malların görevi üretim çıktısında fayda sağlamasıdır. Diğer bir ifadeyle bu fayda sonrasında tatmin sağlanması beklenir. Fakat para insanların ihtiyaçlarına kendi başına tatmin sağlamamalıdır. Para aracılığı ile yapılan işlerde fayda sağlanabilir. Burada da paranın bir mübadele yani vasıta olma özelliği ön plana çıkmaktadır. Paranın insana fayda sağladığı nokta aslında insanın elinde likite hazır satın alma gücü oluşturmasıdır. Nakit insanların mal veya hizmet satın alımında elinin güçlü olmasını sağlar (Orman, 1987: 2).

3.2 Paranın Tarihçesi

İktisadi hayatta paranın kullanılması bankaların kurulmasından çok daha öncesine dayanmaktadır. Paranın olmadığı dönemlerde özellikle kredi işlemleri bulunmaktadır. İlkçağlarda insanlar mallarını her zaman güvenli yerlerde güvenilir kişilere emanet ederlerdi. Burada emanet olarak alınan ürünler anlaşmasına göre belirli süre o yerin ihtiyaçlarına göre kullanılır veya ihtiyacı olanlara kullandırılırdı süre sonunda ise emanete bırakan kişiye anlaştıkları mal üzerinden fazla ödeme ile iade yapılırdı. Bu faaliyetler de o dönemde dini kurumların uhdesinde yapıldığı için borcu geri ödemedede herhangi bir sorun yaşanmamakta idi. Fakat zamanla bu yapı laikleşerek günümüz banka modeli haline gelince borç alıp vermedeki dürüstlük ortadan kalkmıştır. Ayrıca o dönemde dini kurumların emanet malları borç olarak verdikleri ihtiyaç sahiplerine yüksek oranlarda faiz uygulamadığı görülmektedir (Ergin, 1972: 17-30). Faizin her türlü Kur'an-ı Kerim'de yasaklanmıştır ve İsa peygamber de din kisvesi altında tefecilik yapan dönemin din adamlarına ve dini kurumlarına karşı mücadele vermiştir.

Günümüzde ise sekülerizm ve laiklik kisvesi altında mevcut sömürgeci para sistemiyle tefeciler insanların sırtlarında oldukça ağır bir faiz yükü oluşturmuştur.

3.3 Aynı Mübadele Trampa

İlk çağda alışverişlerde para kullanımını olmaması nedeni ile pazarda ticaret mal takası yöntemiyle sürdürülmüştür. Trampa kısaca bir malın bedelinin başka bir mal ile ödenmesi yani malların değiş tokuş edilmesidir (Hasenî, 1996: 18). Bu sayede kişiler kendi ürettiklerini başkasının ürettikleriyle değiş tokuş ederek ihtiyaçlarını giderebilmektedir. Trampa sisteminde denk malların bulunamaması durumunda tacirler oldukça yüksek karlar elde etmekte, bu da trampa sistemin olumsuzluklarından biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca iki taraftan birisinin bilgi eksikliği durumunda garar da söz konusudur. Garar ise hadis-i şeriflerde yasaklanmıştır. Tacirlerin muhataplarını aldatmasına imkân vermesi dolayısı ile trampa sisteminin uzun yıllar devam ettirilmesi istenmiştir. Günümüzde barter şirketlerinin de aynı saikle hareket ettiği değerlendirilebilir.

3.3.1 Trampanın Güçlükleri

Mübadele en az iki malın karşılıklı sahip değiştirmesiyle (takas) gerçekleşmek durumundadır. İnsanlar kendi ihtiyaçlarını tam karşılayıp başka bir mal veya hizmete ihtiyaç duyduğu anda mübadele yapma işlemine yönelebilirler. Bunun için ihtiyaçlarından fazlasını üretmeleri gerekmektedir. Hayatımızda paranın olmadığını varsaydığımızda mübadele işlemlerinin yalnızca takas ile gerçekleşmesi, milyonlarca mal ve hizmet söz konusu olması dolayısı ile imkânsızdır. Bunu matematik dili ile açıklayacak olursak $\frac{\pi(n-1)}{2}$ kadar farklı fiyat kombinasyonu oluşacaktır. Halbuki para kullanılması durumunda (n-1) kadar fiyat oluşması alışveriş için yeterli olmaktadır. Paranın olmadığı durumda sadece farklı fiyatların oluşması beklenmez ayrıca mal sahiplerinin de arzularının uyuşması gerekmektedir (Orman, 1987: 4). Takas sisteminin günlük alışverişin bir parçası olabilmesi için referans fiyatların oluşması gerekmektedir. Bu da günümüzdeki elektronik para sistemi alternatifi ile mümkündür. Fakat günümüzdeki elektronik para sistemleri İslam dininin önerdiği para konseptine uymamaktadır. Bunun nedeni ise para yaratma işleminin gerçek üretime dayalı olmayışıdır. Gerçek üretimden kasıt insanların başka insanlar tarafından talep edilen satın alınan ürünleri üretmesidir.

İslam'da para yaratma mantığı her coğrafi topluluğun en iyi ve kolay şekilde ürettiği ürünü diğer coğrafi topluluklarla ticaretini yapmak sureti ile insan ihtiyaçlarının giderilmesi üzerinde kurulmalıdır. Müstağni olmak, kendi kendine yetme yalnızca Allah'a mahsustur. Hiçbir toplum ve ülke kendi kendine yetme peşinde koşmamalıdır. Rızıklarını elde etmek için diğer toplumlarla iş birliği ve ticaret yapmaları İslam dini tarafından emredilmiştir. "Faiz yiyenler mahşerde ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, "Zaten alışveriş de faiz gibidir" demelerindedir. Oysa Allah alışverişi helal, faizi haram kıldı. Kime Rabb'inden bir öğüt gelir de faizcilikten geri durursa, geçmişi kendisinedir, onun işi Allah'a aittir. Kim faizciliğe dönerse, işte onlar cehennemliktir, onlar orada temelli kalacaklardır" (Bakara, 2/275). Ayetten de anlaşılacağı üzere insanların rızıklarını karşılıklı rızaya dayanan ticaret ile elde etmeleri emredilmiştir. Karşılıklı rızaya dayalı bir ticaret yolu varken haksız yollarla mal ve kazanç elde etmenin yasaklandığı ve cezalandırılacağı apaçık ortadadır.

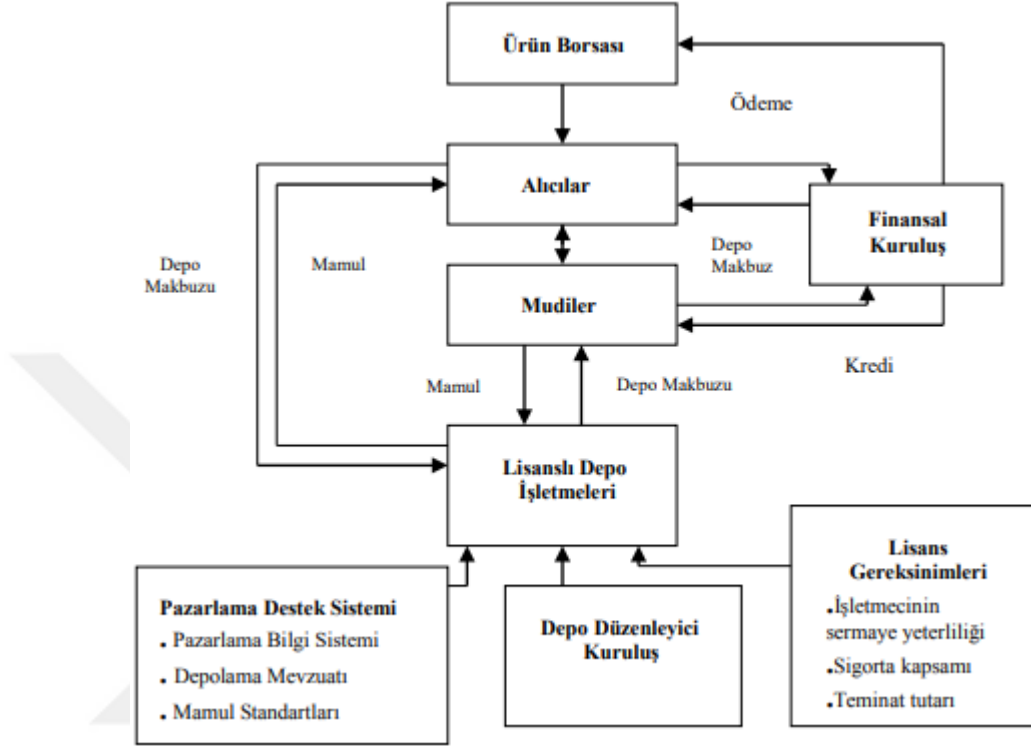
Trampanın bir başka güçlüğü ise malların lojistiği ve saklanmasıdır. Kişi kendi ihtiyacından fazla üretmişse ve bu üretim artığını hemen elden çıkarmak satmak istemiyorsa malını depoda tutmak durumundadır. Bununla beraber, mal depolamanın ekstra maliyetleri ve malların bozulma riskleri söz konusudur (Durmuş, 2008:15). Bu açıdan günümüzde gelişmiş lisanslı depoculuk iş modeli bu sorunlara çözüm olarak önerilebilir.

Lisanslı depoculuk sistemi, üreticilerin mahsullerini sağlıklı, güvenli ve sigortalı bir şekilde muhafaza etmesini sağlar. Bu sistem uluslararası ticarete belirli bir standartta ve kalitede ürünleri oluşturmaya, üretici ve alıcıyı güvenli ortamlarda buluşturup ticareti artırmaya imkân sağlayacaktır. Ülkemizde de başta Konya'da Anadolu Selçuklu Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk olmak üzere çeşitli lisanslı depoculuk ve tarım mahsulleri borsaları mevcuttur (Memiş ve Keskin, 2015: 620).

Trampa sisteminin lojistik ve saklama güçlüklerine günümüzde kullanılan lisanslı depoculuğun şu özellikleri ile: tarım mahsullerinin güvenilir, sağlıklı ve ulaşılabilir ortamda ilk önce muhafaza ve sigorta edilmesi; alıcının istediği standartlarda kategorize edilerek alım satıma kolaylık sağlaması; üreticinin talep edilen nitelik ve nicelik bakımından üretime teşvik edilmesi; üreticiye istediği zaman satma imkânı vererek nakit yönetimi kolaylığı sağlaması; nakliye ve diğer kayıpların azaltılması ve

kayıt dışı ekonomiyi azaltarak ülkenin vergi gelirlerinin artması ve milli gelire katkı sağlaması şeklinde çözüm sağlanabileceği önerilmiştir (Ünal, 2011: 6-7).

Şekil 3.1: Lisanslı Depo Teslim Sistemi Örneği

Kaynak: Memiş ve Keskin, 2015: 629

Şekil 3.1’de mahsulün depolama ve satış sürecindeki iş akış sistemi gösterilmektedir. Üretici mahsulünü anlaştığı bir lisanslı depoya getirir. Mahsul depoda tartılır ve müstahsil makbuzu oluşturulur. Mahsul laboratuvarında incelenerek kalitesi ve özelliklerine göre kategorize edilir. Lisanslı depo bu mahsule sigorta yapar. Daha sonra tüm bu bilgileri içeren bir Elektronik Ürün Senedi oluşturulur. Üreticinin burada iki farklı seçeneği bulunmaktadır: Mahsulü direkt borsada satıp parasını almak ya da nakit ihtiyacı yoksa daha fazla kar beklentisiyle mahsulü depoda bekletmek. Üreticinin nakit ihtiyacı var ve mahsulü de satmak istemiyorsa mahsulü yine depoda bekleterek elindeki Elektronik Ürün Senedini bankada teminat göstererek krediyle nakit ihtiyacını giderebilir (Mızrak, 2012: 3-4).

Lisanslı depoculuk sisteminin imkân sağlayacağı bir diğer husus ise, her üreticinin elinde Elektronik Ürün Senedi ile kendine ait bir elektronik para oluşturmasına olanak verebilmesi olacaktır. Günümüz kripto para sistemi ile bunu daha kolay bir şekilde uygulamak olanak dahilindedir. Belirli otoriteler tarafından oluşturulacak sistem ile

her üretici elindeki elektronik parasını ciro ederek piyasada alım satım işlemini elektronik ortamda kripto para ile gerçekleştireceği bir sistem kurmak mümkündür. Bu sayede hem işlemleri elektronik ortamda takip ederek kayıt dışı ekonomi azaltılmış olacak hem de takas sistemiyle üretici ve alıcı faize bulaşmadan üretim, para arzını oluşturduğu için, teşvik edilmiş olacaktır.

Trampanın bir başka güçlüğü ise malların vadeli satışının mümkün olamayışıdır ve sistemde kripto paranın kullanılması ile bu müşkülât bertaraf edilebilir. Eğer takasa giren taraflar mübadeleyi aynı anda yaparsa sorun oluşmamakta fakat mübadelede taraflardan birisi malı başka bir tarihte vermek isterse aradaki vade farkının trampa ile yapılması oldukça zorlaşmaktadır. Çünkü mal o anki değerini ve özelliklerini daha ileriki bir zamanda taşıyamayabilir (Orman, 1987: 5). Fakat İslami bir elektronik platform marifeti ile vadeli satışın mümkün olabileceği görülmektedir.

2016 yılında Ahmet Şuayb Gündoğdu tarafından “*Organize Borsada İslami Elektronik Ticaret Platformu*” başlığı adı altında yayımlanan bir çalışma incelenmiştir. Bu çalışmadaki lisanslı elektronik depo sertifikasıyla kıymetleştirilen malların vadeli satışı, trampa sistemindeki vadeli satış sorununa çözüm olarak sunulabilir. Üretici lisanslı depoya teslim ettiği ürün karşısında aldığı elektronik depo sertifikasıyla organize takas sistemi gözetiminde ürünün parasını bankadan alır. Pazardaki alıcı ise yine organize takas sistemi gözetiminde parayı öder ve aldığı elektronik depo sertifikasıyla ürünü lisanslı depodan teslim alır. Organize takas sistemi gözetimi altında murabaha kontratları gerçekleştiği için alıcı ve satıcının da hakları böylelikle korunmuş olacaktır. Makasid açısından değerlendirildiğinde ise fonların tarımda kullanılmasıyla kırsal kalkınma sağlanmış olacaktır. Bu sistemde satışlar tamamen, %100 fiziksel satışlardan oluştuğu için İslami finans kurallarını tam manası ile işletmek de mümkündür. Üretici ürününü daha iyi fiyata satıp nakit sorunu çözecek ve depo sistemi sayesinde ürününün potansiyel alıcısı artmış olacaktır. Alıcı kendi hammadde maliyetini önceden planlayabilir ve ürünü almak istemediği zaman fiziki olarak ek lojistiğe gerek duymadan elektronik sertifikayı başkasına devrederek pozisyonunu kapatabilir (Gündoğdu, 2016: 251).

3.4 Hesap Parası

Yukarıda bahsettiğimiz trampanın dezavantajları dolayısı ile hesap parası ortaya çıkmıştır. Trampaya göre alışveriş işlemlerinde daha fazla kolaylık sağlanan bu

sistemde bir ortak mal belirlenerek hesap parası yapılarak ve bu piyasada sürekli dolaştırılmayarak sabit tutulur. Diğer tüm mallar hesap parasına göre kıyas edilir. Örnek olarak bu mala A malı diyelim. Mübadelede B ve C malları takas edilecekse ilk önce her iki malın A cinsinden fiyatları oluşturulur. Her iki mal aynı A değerinde eşit ise o zaman takas gerçekleşir. Bu sayede en azından değer yönünden oluşan mübadele güçlüklerinin önüne geçilmiş olur (Orman, 1987: 6). Fakat bu sistemde de malların hesap paraya dayanarak bölünebilmesi veya lojistiği sorun teşkil etmektedir. Hesap para olarak kullanılan malların aynı özelliklerde ve biçimlerde olmaması asıl sorunu çözememektedir (Durmuş, 2008: 15). Ancak elektronik bir para birimi marifeti ile türdeş ve bölünebilir özelliklerde tarımsal emtialardan yola çıkarak referans fiyatların oluşacağı İslami bir para sistemi kurmanın bu soruna çözüm zemini sağlayabileceğini değerlendiriyoruz.

Referans olacak elektronik para, para olma koşullarını taşımasının yanı sıra aynı zamanda İslami para yaratma prensipleri ile çelişmemelidir. Fakat günümüzde çokça konuşulan kripto para birimleri bu özellikleri taşımamaktadırlar. Konuyu İslami açıdan değerlendirmede kripto para birimlerinin para yaratma süreçlerini göz önüne almak gereklidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde kripto paraların para yaratma süreçlerinin mevcut fiat para sistemine göre daha kötü bir yaklaşıma sahip olduğu görülecektir. Kripto paralar sanal değerlerden ibarettir ve karşılığında herhangi bir fiziki değer bulunmamaktadır. Her ne kadar ödeme aracı olarak kullanılabilse de her satıcı kripto para birimlerini kabul etmek zorunda değildir. Paranın tanımına baktığımızda paranın ortak bir değer olması ve toplumun tamamı tarafından ortak para birimi olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu parayı denetleyen ve kabul eden bir otoritenin de olması gerekmektedir (Gündoğdu ve Izhar, 2019c: 115).

3.5 Madeni Paralar

Madeni paralar çok çeşit olmakla birlikte en yaygın olanları altın ve gümüş paralarıdır. Madeni paralar tartılarak fonksiyonlarını yerine getirmekte idiler. Daha sonra standart belirli ölçülerde ve değerlerde madeni paralar ortaya çıkmıştır (Gözübenli, 1986: 31). Madeni para sisteminde para arzı kıymetli madenlerin sınırlı olmasından dolayı ekonomik durgunluğa yol açmakta ve bu sistem toplumları madenlerin kontrolü ve diğer ülkelerin işgali konusunda manipüle etmektedir. İnsanlık tarihi aslında kıymetli

maden peşinde akıtılan kanlar olarak da özetlenebilir. Bu açıdan kıymetli madene dayalı para sistemi İslami açıdan en kötü para sistemidir.

Günümüzdeki elektronik para sistemleri madencilik adı altında bir para yaratma sistemi kullanmaktadırlar. Söz konusu sistemin gerçek madencilikle ilgisi yoktur. Bu para sistemleri kıymetli madene dayalı para sistemi gibi İslam'a uygun değildir. İslam'a uygun olabilmesi için para yaratma sürecinin insan taleplerini karşılayan gerçek üretime, yeni ticarete, dayalı olması gerekmektedir.

3.6 Paranın Fonksiyonları

3.6.1 Ödeme Aracı Fonksiyonu

Paranın tanımında mübadele aracı olması ve herkes tarafından kabul edilen ortak bir değeri olması gerekliliğini belirtmiştik. Trampa ekonomisinde mal diğer bir mal ile değiştirilmekteydi. Hesap parası kullanırken ise mal yer değiştirmeden sadece değeri başka bir mal ile kıyas edilerek mübadele gerçekleşmekteydi. Paranın mübadele aracı olmadan ödeme aracı olarak kullanılması da mümkündür (Alkış, 2018a: 74). Bunu şu şekilde de açıklayabiliriz: elinizdeki parayı karşılıksız başka birine verdiğinizde para el değiştirmekte fakat herhangi bir mübadele işlemi gerçekleşmemektedir. Çünkü karşı tarafa bir mal transferi değil bir değer transferi yapılmaktadır. Mübadele olmadan ödeme gerçekleşmesine paranın ödeme aracı fonksiyonu olması denir (Orman, 1987: 7).

3.6.2 Değer Saklama Aracı

Trampanın güçlüklerinden bahsederken malın saklama depolama zorluklarından söz etmiştik. Örneğin bir mal olarak mısırı ele aldığımızda, mısır mübadele aracı olarak kullanılabilir fakat mısır biriktirilemez. Para ise bugünkü değerini (o dönemler için enflasyonu dikkate almazsak) geleceğe taşımayı mümkün kılmaktadır (A.g.e.). Yabancı bir paranın o ülke parasına ikame olabilmesi için değer saklama aracı olabilmesi gerekmektedir (Balaylar ve Duygulu, 2004: 40). Fakat günümüzde ortaya çıkan kripto para birimleri bu özelliği taşımamaktadır. Çünkü değerinde aşırı dalgalanmalar ve spekülasyonlar söz konusudur. Bu da onları para birimi olmaktan çıkarıp bir tür aldatma ve kumar vesilesi yapmaktadır. Aldatma ve kumar ise Kur'an-ı Kerim'de yasaklanmıştır.

3.6.3 İktisat Politikası Aracı Olması

Mevcut ekonomik sistemde para arzı ayarlanarak ekonomik sisteme yön verilmeye çalışılmaktadır. Para her türlü operasyona ve politikaya aracılık etmektedir. Günümüzde Merkez Bankaları faiz enstrümanı ile ekonomiyi yönlendirmektedir (Durmuş, 2008: 21). İslami açıdan faiz hadlerinin para politikası aracı olarak kullanılması kabul edilemez.

3.7 Paranın Özellikleri

3.7.1 Güçlü Olması

Trampada mal takaslarında malın belli standartlarda ve sağlam olması önemli olduğu gibi, para da ticarete güven sağlama için aynı özelliğin olması gereklidir (Orman, 1987: 7). Elektronik para uygulamaları bu fonksiyonları güçlendirecektir. Uluslararası sermaye akımları belirsiz dalgalanmalar ve spekülasyonlar yaratmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde finansal krizler yaşanmaktadır. Bu nedenle ülkeler kendi aralarında birlik oluşturup daha standardize tekelleştirilmiş paralara yönelmektedirler. Para üretmede tek bir otoritenin olması beraberinde bazı endişeleri de getirmektedir (Tabak, 2002: 56). Bu nedenle ülkelerin ihtiyacı aslında spekülasyonlardan bağımsız bir elektronik para biriminin oluşturulmasıdır. Bu da ancak güvenilir ve güçlü bir devlet dahli ile mümkün olabilecektir.

3.7.2 Taşımada Kolaylık

Trampa ekonomisinde lojistik imkânı oldukça kısıtlıdır. Parada ise bu sorun ortadan kalkmakta ve taşımada kolaylık oluşmaktadır (Orman, 1987: 8). Para tarih boyunca her zaman maddi olandan maddi olmayana doğru tekâmül göstermiştir. En kritik geçiş ise kâğıt para olmuştur. Tarihte bu konuda süftece örneğini vermek doğru olacaktır. Paranın naklinde yaşanabilecek sorun ve gecikmeleri önlemek adına başka bir yerde muhafaza edilmek üzere borcu gösteren bir belge olarak süftece Müslümanların icadıdır (Durmuş, 2008: 164). İslam para sisteminde süftece Abbasiler’de ödeme talimatı veya havale olarak kullanılmıştır (İnalçık, 2011: 140). Osmanlı’da iltizam sisteminde toplanan vergiler büyük miktarda olduğu için taşıma sorununa çözüm olarak kıymetli evrak niteliğinde olan süftece kullanılmıştır. Aksi takdirde tüm paralar merkezde toplanıp borçların ödenmesi için tekrar dağıtılınca bunun nakil, dağıtım ve güvenlik maliyetleri de oluşmak durumunda idi (Yılmaz, 2019: 15). Bu sebeple

Osmanlı döneminde ticarete poliçe ve süftece kullanılırdı (Zaim, 1989: 59). Süftece bu kullanım şartlarıyla risk yönetimi işlevini de görmekte idi. Yani paranın bir yere naklinde veya muhafazasında yaşanabilecek olumsuz durumlara karşı olarak da süftece kullanılabilmekte idi (Demir, 2002: 174-175). Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kabul ettiği ve uyguladığı süftece ve benzer risk yönetimi gibi uygulamalar Müslümanlar tarafından günümüzde çok sık kullanılmamaktadır. Hatta modern sistemin dikte ettiği şüpheli ve sakıncalı sigorta uygulamaları kullanılmaktadır. Sigorta ticaretin ve yatırımın gelişmesine katkıda bulunuyorsa İslami prensipler doğrultusunda uygulanabilmelidir fakat günümüzde sigortadan elde edilen gelirler İslami olmayan piyasalarda kullanılmaktadır (Alkış, 2019: 9).

3.7.3 Türdeş ve Güvenilirlik

Garar'ın ortadan kalması için paralar kendi grubunda birbirinin aynısı olmalı ve değeri açıkça anlaşılmalıdır. İslami elektronik para sisteminde bunların sağlanması için keskin ticaret kuralları çerçevesinde ve devlet denetiminde değiş tokuş sonucunda paranın üretilmesi gerekmektedir (Orman, 1987: 8). Elektronik para birimlerinde bu minvaldeki garar sorunu ortadan kalkmaktadır. Çünkü elektronik paralar güvenilirlik açısından kriptoludur (sahtesinin yapılması kâğıt paraya göre çok daha zorlaşmaktadır) ve elektronik ortamda olduğu için türdeş olma gibi sorunu da ortadan kaldırmaktadır.

3.7.4 Bölünebilirlik

Mal ve hizmet alışverişi yapılırken para transferi de kolaylık şartlarını sağlamalıdır. Bu yüzden paranın transferinin kolayca yapılabilmesi için bölünebilir olması gereklidir. Elektronik para bu özelliği ihtiva etmektedir. Trampanın bu eksikliğini elektronik para uygulaması ile gidermek mümkündür. Bu açıdan da yeni bir İslami paranın elektronik olma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

3.7.5 Taklit Edilememesi

İnsanlar tarafından sisteme güvenin tesis edilebilmesi için paranın kolayca taklit edilememesi gereklidir. Devlet denetiminde elektronik ortamda üretilen paranın taklit edilmesi kâğıt paraya göre çok daha zordur. Ancak elektronik para da siber güvenlik sistemlerinin gelişmiş olması gerekmektedir (Evlimoğlu ve Gümüş, 2018: 181).

Kıymetli madenlerdeki tağış sorunu da elektronik bir para sisteminde söz konusu olmayacaktır.

3.7.6 Arzının Kıt Olması

Para piyasada çok bulunursa iktisat kanunlarındaki arz talep dengesi gereği değerinde düşme meydana gelecektir. Nitekim günümüzde de para arzının kontrol edilemediği durumlar beraberinde enflasyonu getirmektedir. Bu yüzden paranın piyasada yeterli miktarda ve çok olmaması gerekmektedir. İslami açıdan üretim ve ticaret hacmi arttıkça para arzının da aynı oranda artması gerekmektedir (Orman, 1987: 9). Piyasada paranın yeteri kadar olmadığı durumda spekülasyonlar ortaya çıkacaktır.

3.8 Paranın Çeşitleri

3.8.1 Mal Para

Mal para pazarda alışverişi kolaylaştırmak için kullanılan ilk paralardandır. Daha önce bahsettiğimiz hesap parası ile benzer özellikleri taşımaktadır. Burada mübadele aracı olarak kullanılan mal para hem temsil ettiği malın mübadelesinde hem de kendisinin özelliğinden dolayı mübadelede iş görmektedir. Şekil önemli olmaksızın toplumda ortak birim olarak kabul edilmiş bir mal söz konusu olmalıdır. Bu mallar daha çok buldukları coğrafyalara özgü mallar olmaktadır. Örneğin, kırsal kesimlerde hayvan türleri, sahil kesimlerinde inci ve istiridye ve ekvator bölgelerinde av malzemeleri bu amaçla kullanılmaktadır (Hasenî, 1996: 42).

Piyasada herhangi bir mal alınıp satılabilir ticarete konu olabilir finansmanı yapılabilir fakat o mal mübadele aracı, yani para olarak kullanılıyorsa finansmanı veya ticareti yapılamaz: İslam Şeriatı'nın riba yasağı dolayısı ile bu kısıtlama getirilmiştir. Hadis-i Şerif'te şöyle buyurulmaktadır: “Altına altın, gümüşe gümüş, buğdaya buğday, arpaya arpa, hurmaya hurma ve tuza tuz misli misline ve peşin olur. Kim artırır ya da fazlasını isterse faize girmiş olur. Bu konuda alan da veren de birdir” (Bayındır, 2007: 102). Hadis-i Şerif'te de belirtildiği üzere mübadele aracı bir mal ticarete konu olduğunda fiyatında ve değerinde değişimler meydana gelecektir. Bu da malın mübadele aracı olmasından öte spekülasyonlara açık hale getirmekte ve Riba işlemi oluşturmaktadır.

Mal para daha çok kırsal ve küçük yerlerde kullanılmakta mal para ile alışveriş hemen yaygınlaşmakta ve basit mübadele sorunları hemen çözülebilmektedir. Buna rağmen mal paranın lojistiği ve büyük ölçüde kullanılan mal paraların taksimi ekstra külfet ve

zahmet getirmektedir. Zamanla toplumlarda nüfusun artması, iş bölümü ve uzmanlaşmadan sonra mal para yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple daha büyük toplumların ve artan ticaretin ihtiyaçlarına cevap verecek bir mübadele aracına ihtiyaç duyulmuş, madeni paralar özellikle altın ve gümüş kullanılmaya başlanmıştır (Hasenî, 1996: 42).

3.8.2 Madeni Para

Altın ve gümüş türevi madeni paralar mübadelede tüm fonksiyonları yerine getirmiş ve yaşanan zorlukları çözmüştür. Altın ve gümüş takasta bir ödeme aracı iken aynı zamanda kendi başlarına da bir değeri ihtiva etmektedirler. Bu münasebetle kıymetli madene dayalı paralar aynı zamanda mal para olarak değerlendirilebilirler. Mal parada ortak malın tayinle belirlenmesi esas olmakla beraber madeni parada böyle bir gereksinim söz konusu değildir. Bunların yanı sıra küçük alışverişleri de kolaylaştırmak adına fülüs diye adlandırılan demir ve bakır gibi madenlerden yapılan paralar da kullanılmıştır. Ayrıca madeni paraların fiziki özelliklerinden dolayı kullanımı oldukça kolaydır. Taşınması, hesaplanması kolay ve yıpranması söz konusu değildir. Ayrıca erime ve yeniden biçimlendirmenin de mümkün olması diğer bir pozitif özelliğidir. Madeni paralarda biçim özelliklerinin yanı sıra ölçü ve ayar da bulunmaktadır. Yani bu paralar eritilip maden olarak satıldığında değeri yaklaşık olarak para için kullanıldığı değere yakınsamaktadır (A.g.e.: 43).

Bu tarz altın ve gümüşten oluşan madeni paraları kullanan devletler tek maden sistemini veya çift maden sistemini para sistemi olarak tercih etmişlerdir. Tek maden sistemi ister altın ister gümüş olsun ikisinden birinin seçilerek biçim, yoğunluk ve ağırlık dikkate alınarak işletilen bir para sistemidir. Tek maden sisteminde sınırsız ödeme işlemleri ve sınırsız dönüşüm serbestiyeti esastır. 19. yüzyılın sonuna kadar Avrupa ve Amerika tek para gümüş sistemini kullanmış 20. yüzyıl başlarında ise bu ülkeler tek maden altın para sistemine geçmişlerdir (A.g.e.: 45).

Çift maden sistemi devletlerin altın ve gümüşü aynı anda para kabul ettiği bir sistemdir. Tek para sisteminde olduğu gibi burada da biçim, yoğunluk ve ağırlık esastır. Altın ve gümüş arasında devlet tarafından belirlenen sabit bir değişim oranı olmak zorundadır. Tek maden sisteminde de olduğu gibi sınırsız ödeme işlemleri ve sınırsız dönüşüm serbestiyeti esastır (Orman, 1987: 7).

Bu paraların kullanıldığı dönemlerde ayrıca yardımcı para denilen ufak bozukluk paraları da mevcuttur. Yardımcı paralar gümüş, bronz veya bakırdan oluşmakta idi. Yardımcı paralar piyasada az bulunmakta idi ve devletler arzı zaman zaman kısmaktaydılar. Sonuç olarak, madeni paralar birbirine benzemektedir. Mal paralar ise birbirinden farklı olabilmektedir. Altın veya gümüş para kullanımını 19. yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. Bundan sonra ise Birinci Dünya Savaşına kadar altın para sistemini kullanılmıştır. Gümüş arzı çok olması dolayısı ile bu dönemde yardımcı para olarak kullanılmıştır (Hasenî, 1996: 45).

3.8.3 Kâğıt Para

Toplumlarda iş bölümü, uzmanlaşma ve nüfusun gelişmesiyle birlikte madeni paralar olan altın ve gümüşün de eksik yanları ortaya çıkmaya başlamaktadır. Özellikle bunların taşınması ve lojistiği oldukça külfetli olmaya başlamıştır. Çözüm olarak insanlar güvendikleri esnaflara veya sarraflara değerli maden eşyalarını bırakma yöntemini benimsemeye başlamışlardı. Bunların karşılığında ise üzerinde sarrafın mührünün ve ilgili madenin özelliklerini ve tutarını yazan bir makbuz, vesika, çek vb. almaktaydılar. Bu, madenin asıl sahibi ile emanet alan sarraf arasındaki ikili güven ilişkisine dayanan bir yöntemdi. Maden sahibi aldığı makbuz ile pazarda mal alıp karşılığında makbuzu ibraz edip ticaretini gerçekleştiriyordu. Hatta zamanla sarraflar birkaç tutar ve türde makbuz çıkarıp ticaretin daha da kolaylaşmasını sağlamaya başlamışlardı. Fakat bu sistem ikili ilişkilere dayandığı için malını satan kişinin karşı taraftan ödeme aracı olarak makbuzu kabul etme zorunluluğu yoktu (Orman, 1987: 26).

Zamanla kendilerine emaneten mal bırakılan sarraflar bu mallar kendilerinden geri alınmayınca kasalarında yüklü miktarda madeni para biriktirmeye başlamışlardı. Buna dayanarak bazı sarraflar ellerinde bulunan madeni paradan daha fazla makbuz düzenlemiş ve hamiline yazarak piyasaya sürmüşlerdir. Sarraflar piyasaya sürdüğü makbuzları alan kişilerden yüksek faiz alıyorlardı. Böylece ellerindeki madenin karşılığında daha çok, piyasada, makbuz bulunmaktaydı. Ellerinde makbuz bulunan kişilerin hepsinin aynı anda makbuzun karşılığı olan madeni parayı istemesi halinde ise büyük sorunlar ortaya çıkacak ve piyasada oluşan güven de bozulacaktır. Ayrıca piyasada çok makbuzun bulunmaya başlaması ile enflasyon kavramı ile tanışılacaktı. Bu yüzden devlet yönetimleri kişilerin haklarını korumak, para basımını düzenlemek,

piyasadaki fiyatları kontrol altına almak ve denetlemek için Merkez Bankası sistemini getirmek durumunda kaldılar. Merkez Bankalarının temel görevleri para basımını düzenlemek ve piyasayı denetlemek idi (Hasenî, 1996: 48).

3.9 Sarraflıktan Merkez Bankacılığına Geçiş

Tarihte ticaret çeşitli araçlarla ve aracılarda yapılmıştır. İş bölümü ve paylaşımı geliştikçe insanların ticaret yapma ihtiyacı sürekli artmıştır. Hatta yerel bazda yapılan ticaret zamanla uluslararası seviyeye gelmiştir. Çünkü farklı coğrafyadaki insanların o coğrafyanın sahip olamadığı ve yetiştiremediği ürünlere ihtiyaçları vardı. Bu da beraberinde uluslararası ticareti getiriyordu. Bu gelişimlerle birlikte para icat edilmiştir. Tarihte para her zaman fiziksel olandan fiziksel olamayan sanal olan paraya doğru ilerlemiştir. Fiziksel olduğu dönemlerde paranın lojistiği en büyük problem idi. Bu problem de güvenilir sarraflarla çözülebiliyordu. İlk önce sadece güvenilir kimseler olan bu sarraflar sadece paranın korunması, taşınması ve transferi işlemlerine aracılık ediyorlardı. Daha sonrasında Romalılar sarraflık işini tamamen ticarete dökmüştür. Başta sadece emanetçi rolünde olan sarraflar bulunduğu bölgede paranın az veya çok olmasına göre yüksek veya düşük faiz karşılığında borç para vermeye başlamışlardır. Orta çağ döneminde ise bu sarraflar işlerini daha ileriye götürerek bulunduğu yerlerdeki ticaret merkezlerinde her ülke para biriminin değişimini sağlıyor, borçlarını ödüyor ve borç para veriyorlardı. Yani sarraf hem para değiş tokuşunu yapan hem de elindeki para fazlasını borç olarak vererek faiz geliri elde eden sınırlı fonksiyonlu bir banka gibiydi (Güçlüay, 2001: 296-298). Aynı zamanda sarrafların sınırlı sayıdaki bu fonksiyonu bile tefeci olarak addedilmesine yeterli imkân sağlamıştır. Piyasadaki paranın azlığı veya çokluğundan ve insanların cehaletinden ve mağduriyetinden faydalanarak fırsatçılık yapanlar aldatma ve garar ilişkisi içerisindedir. Bu da İslam'da yasaklanmıştır.

Ortaçağ döneminde gelişen iş bölümü ve ihtiyaç neticesinde sarrafların da işleri büyümüş işlemler arttığı için paranın lojistiği de sorunlu hale gelmeye başlamıştır. Bu nedenle sarraflar aldığı para karşılığında müşterilere emanet parayı temsil eden değer üzerinde yazılı çekler vermeye başlamıştır. Müşteri aldığı çeki bir başka sarrafa verip karşılığında parasını alabiliyordu. Osmanlı döneminde iltizam sisteminde de bu işlemler süftece adıyla yapılmaktadır.

Emanet para bırakma döneminden çek sistemine geçildiğinde ticaret hacmi daha da artmıştı. Hatta sarrafların yaptığı faizle kredi verme işini Avrupa’da kiliseler aracılığıyla papalar da yapmaktaydı. Ticaretin gelişmesiyle birlikte normal insanlar artık hem kiliseden hem sarraflardan faizli tüketim kredileri alabiliyordu. Ödenemeyen borçlara karşılık ise alınan ipotekler kullanıldığı için o dönemlerde kiliselerin mal varlığının arttığı bilinmektedir (A.g.e: 298-300).

Özetle sarraflar para transferi, para bozma, döviz değişimi, faizle borç alma verme, ipotekli kredi verme gibi günümüz modern bankacılığında kullanılan hemen hemen her fonksiyonu yerine getirmekteydi. Modern bankacılığın da temelleri bu şekilde atılmış ve geçiş süreci bu şekilde gerçekleşmiştir.

17.yy’da İngiltere’de para transferi, döviz değişimi, faizle borç alma verme gibi işleri yapan sarraflar ellerindeki değerli eşyaları Londra kalesinde güvenilir bir yer olan darphaneye bırakıyorlardı. Charles I. devletin mali borçları nedeniyle halkın darphanesindeki değerli eşyasına el koymuştur. Daha sonra Charles II. de aynı el koyma işlemini yapınca sarraflar varlıklarını keyfi devlet yağmalamasından korumak için tedbir almış ve özel tesisler yaptırmışlardır. Sarraflar kendilerine emaneten değerli eşyalarını bırakan tevdiat sahiplerine “goldsmith’s notes” denilen makbuzları vermiştir. Piyasa katılımcıları makbuzun üzerinde yazan değeri kolayca altın sikkelere çevirebileceğini bildiği için bu makbuzlarla pazarda ticaret rahatça yapılabilirdi. Bunun neticesi olarak pazarda bir güven mekanizması oluşmuş ve insanlar üzerlerinde herhangi bir değerli eşya taşımadan hamiline yazılı bu makbuzlarla ticaretlerini kolayca yapabilişlerdir. Öyle ki goldsmith’s notes hükümdarların müdahalesinden bağımsız hatta devlet sikkelerinden daha sağlam özel bir ödeme aracı haline gelmiştir. Ancak kıymetli maden peşinde kanlar akıtılan insanlık tarihinde bu senaryo da hüsrarla sonuçlanmıştır. 1693 yılında yargıç Lord Holt özel kurumlar tarafından çıkarılan karşılıksız banknotların para gibi tedavüle sürülmesini kanunsuz olarak görmüş ve banknot çıkaran bankerlere ağır bir darbe vurmuştur. Mağdur olan bankerlerden William Paterson banknot çıkarma imtiyazına sahip bir banka (İngiltere Bankası) kurma teklifi sunmuş ve hükümetin tacirlere olan borcunu da üstlenmiştir. (Ergin, 1972: 64).

John Law isimli zeki bir maliyeci, yargıç Lord Holt'un kararından sonra mağdur olan goldsmith'lerden birinin oğludur. Kumar masasında babasından kalan zenginliği kaybettikten sonra tekrar zengin olmanın yolunu aramaya başlar. Piyasada dolaşımdaki parayı arttırarak ülkedeki zenginliği artıracakını düşünür ve buna göre bir proje yayınlar. Bu proje İskoçya ve İngiltere'de kabul görmez fakat Fransa'da krala bir şekilde sokulmuş fikirlerini anlatmıştır. Özetle bir ülkenin zenginliği o ülkedeki altın ve gümüş miktarına değil paranın bolluğuna ve tedavül hızına bağlıdır. Fransa Kralı XIV Louis Law'ın projesini kabul etmek zorundadır ve Banque Generalei kurulur. Tamamen altına dayalı yüksek faizli banknotlar basılmaktadır ve insanlar düşük ayarlı paralardan kaçıp banknotlara yönelmiştir. 1717 yılında Mississippi şirketi, hisseleri devlet tahvilleri ile ödenebilir şekilde arz edilmiştir, Louisiana'nın kaynaklarını kullanma imtiyazı ile kurulmuştur. Etkili pazarlama taktikleriyle bu şirketin hisselerinde spekülasyon ortaya çıkmıştır. Bu nedenle piyasa daha fazla paraya ihtiyaç duymuş ve söz konusu banka altın rezervinden daha fazla para basmaya başlamıştır. Bu süreçte yatırımcılardan birine yapılan haksızlık nedeniyle herkes altına yönelmiş fakat bankada yeteri kadar altın olmadığı ortaya çıkmıştır. Böylelikle şirket hisseleri değersiz hale gelmiş ve Mississippi balonu bu şekilde patlamıştır.

Kumarda kaybettiği parayı geri kazanmak uğruna büyük bir aç gözlülükle projesini hayata sokan Law insanlık tarihinde büyük bir krizin yaşanmasına sebep olmuştur. Aslında Law'ın ticaretin kolaylaşması için piyasadaki para arzının ve dolaşımdaki paranın arttırılması gerektiğini düşünmesi önemlidir. Çünkü para bir mübadele aracıdır ve ticareti kolaylaştırmak için vardır. Fakat kanlı insanlık tarihinde olduğu gibi Law da aç gözlülüğüne ve hırsına bir kez daha yenik düşmüştür. Devamında ise bankalar kurulmuş ve banknotlar basılmaya başlanmıştır (Akıncı, Akıncı ve Yılmaz: 2014: 726-728).

Modern anlamda para çıkaran Merkez Bankaları Sanayi Devriminden sonra faaliyetlerine başlamıştır. İngiltere'de Bank of England, İsveç'te Sveriges Riksbank, Fransa'da Banque France o dönemlerde kurulan bankalardır. İlk kurulduklarında mali ve finansal hizmetler vermektelerken daha sonra kredi, para basma gibi işlemlere yönelmişlerdir (Atakışi, 2016: 87).

Merkez Bankalarının temel görevi para basmaktır. Merkez Bankası bir ülkede para basma işini tekel olarak elinde bulunduran tek kurumdur. Merkez Bankalarının ayrıca devletin borçlarını kapatma, ticari bankaların parasını muhafaza etme, kamu hizmeti sağlama, para ve kredi politikalarını yürütme gibi görevleri de vardır (Erdoğan ve Orhan, 2018: 43).

Merkez Bankasının banknot basımından sonra piyasada tekrar güven mekanizması oluşmuş ve mübadele işlemleri devam etmiştir. Elinde madeni paralar bulunduran kişiler bunları ticari bankalara bırakıp karşılığında banknot alıp piyasada ticaretini gerçekleştiriyordu. Piyasada mal satan esnaf aldığı para karşılığında Merkez Bankasında üzerinde yazan değer kadar madeni paranın bulunduğunu biliyor ve güveniyordu (Hasenî, 1996: 48).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında savaştan çıkan devletlerin paraya ihtiyacı vardı ve bu parayı Merkez Bankalarından temin edebiliyorlardı. Yüklü miktarda borç alınca yine aynı güven sorunu oluşmuş, fiyatlar yükselmiş ve kişiler ellerindeki banknotlarla bankaya gittiğinde karşılığını bulamamışlardır. Bunun neticesinde devletler tarafından kanun çıkarılması marifeti ile banknotların karşılığında madeni para verme/bulundurma taahhüdü kaldırılmış, borç ödemelerinde ise kâğıt para kullanma zorunluluğu getirilmiştir. Böylece kâğıt paranın madeni para ile ilişkisi halk için kesilmiştir (A.g.e.: 49). Kâğıt paranın Merkez Bankaları arasında madeni para ile ilişkisinin kesilmesi ise bir sonraki bölümde değerlendirilecektir.

Günümüzde kullanılan paraların da karşılığı bulunmamakla beraber bu paralar temsil gücünü ait olduğu Merkez Bankasından almaktadır. Bir maddenin para olabilmesi için toplumun her kesimince ortak değer biçimi olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu toplumun tercihi ya da devletin belirlemesiyle olmaktadır. Günümüzde kullanılan banknotlar da devletlerin tercihleriyle belirlenmiştir. Bundan dolayı bu tür paralara “fiat para” da denilmektedir. Pazarda her iki taraf da bu parayı kabul etmek zorundadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE PARANIN OLUŞUMU

Bu bölümde modern çağda paranın oluşma süreçleri ve para politikası aracılığıyla yönlendirilen ekonomilerin tarihsel ve uygulama olarak hangi süreçlerden geçtiği değerlendirilecektir. Bu bölümde konu Birinci Dünya Savaşından itibaren ele alınacak olup çöken para sistemleri de detaylı olarak incelenecektir.

4.1 Birinci Dünya Savaşına Kadar Kullanılan Para Sistemi

19.yy'ın sonuna kadar dünyada madeni paralar, çoğunlukla da altın ve gümüşten oluşan paralar, mübadele için kullanılmaktaydı. Ayrıca küçük mübadeleleri de gerçekleştirebilmek amacıyla fülüs denilen bakır veya diğer metallerden yapılan paralar kullanılmaktaydı. Altın gümüşe nazaran piyasada daha az bulunduğu ve daha değerli olduğu için daha sonradan sadece altın kullanılmaya başlanmış, bu aynı zamanda ülkeler için bir istikrar politikası aracı olarak görülmüştür. Altının bu denli gözde olması ve talebinin artması beraberinde rezerv karşılığı olan temsil kağıtları da ortaya çıkarmıştır. Bu sayede zamanla piyasada altın karşılığı üretilen kâğıt paralarla beraber sabit döviz kurları oluşmuştur. Çünkü kâğıt paraların aynı zamanda bir karşılığı olması gerekiyordu. Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte birçok ülke altını mübadele aracı olmaktan çıkarmıştır (Akdiş, 2011: 40-41).

4.2 Birinci ve İkinci Dünya Savaşı Arasında Para Sistemi

Birinci Dünya Savaşı sonrasında yüksek savaş maliyetleri dolayısı ile mali krizler yaşanmış, borçların ödenmesinde güçlükler ortaya çıkmış ve güçlü ülkeler dahi altından ayrılmıştır. Savaşa katılan ülkeler savaşı finanse edebilmek için büyük miktarda borçlanarak para basmışlardır. Fakat savaş sonrasında oluşan aşırı enflasyon ülkelerin mali yapısını iyice bozmuştur. İngiltere savaşı finanse edebilmek için para bastığı için savaş sonrasında iç borç oldukça artmıştır. Bu gelişmelerle birlikte başta İngiltere olmak üzere Avrupa ülkeleri savaş öncesindeki ekonomik güçlüklerini kaybetmişlerdir. Savaştan sadece Amerika Birleşik Devletleri güçlü bir ekonomiye çıkmıştır. Savaş sonrasında ülkeler ciddi kemer sıkma politikalarına gitmiş olup ekonomilerde daralma meydana gelmiştir (A.g.e.: 42).

4.3 1929 Buhranı

Birinci Dünya Savaşından ekonomik anlamda adeta bir süper güç olarak çıkan Amerika'da iktisadi kalkınma hızla ilerlemekteydi. Enflasyon artmamakta, şirket karları yükselmekte, kişisel gelirler artmaktaydı. Bu gelir artışlarıyla birlikte para sermaye piyasalarına hisse senetlerine akıyordu. Bankaların Federal Rezerve (Merkez Bankası fonksiyonunu icra eder)'den borçlanıp piyasaya aşırı kredi dağıtması ve beraberinde sorumluluk ve denetim noksanlığı ile birlikte piyasada spekülasyonlar oluşmaya başladı. Florida'da gayrimenkul piyasasının patlamasıyla birlikte insanların piyasaya güveni ortadan kalktı. Devlet tarafından güven verici önlemlerin uygulanmaması ile birlikte sermaye çıkışları hızla artmaya başlamıştır. Üretimin azalmaya başlaması ve kredilerle oluşan hisse senetleri piyasasında fiyatların hızla düşmesiyle birlikte New York Wall Street borsası çökmüştür. Bu süreçte binlerce banka ve şirket batmış kredilerle büyüyen ekonomi balonu bir anda sönmüştür. Bu çöküşün başta Birleşik Krallık ve Almanya'ya daha sonrasında ise diğer ülkelere sıçramasıyla birlikte kriz küresel hale gelmiştir (A.g.e.: 43).

Altına dayalı büyüyen ekonomilerin, basılan paraların, dağıtılan kredilerin karşılığı olmadığı için en ufak spekülasyonda insanlar parayı bırakıp altına geçmiş ve para sistemleri çökmüştür. Burada dikkat edilmesi gereken aslında çöken para sistemlerinin altına dayalı olmasıdır. Altının veya değerli herhangi bir madene dayandırılarak oluşturulan para sistemleri tarihte görevini ifa etmesine karşın günümüzde başarılı olabilmesi oldukça zordur. Çünkü madenler her zaman sınırlıdır. Sınırlı olan bir madenin değeri her zaman spekülasyona açıktır. Yani bir çeşit kumardır.

4.4 Altın Para Sistemi

Altın para sistemi hakkında özet görüşlere şu şekilde yer verilmiştir (Aktan, Togay ve Utkulu: 1998: 212-222):

4.4.1 Altın Para Sistemi Olarak Kullanmak İsteyen İktisatçıların Görüşleri

- a) Altının kendi doğasından gelen bir değerinin olması ve diğer mallara da bu değeri katması.

İslam'da değeri sayesinde ticareti yapılan alınıp satılan bir mal veya değerli bir maden, herhangi bir bölgede mübadele aracı ise ticaretinin yapılması yasaktır. Çünkü riba sonucu ortaya çıkmaktadır.

- b) Altın sınırlı olduğu için ve üretiminden kaynaklanan anlık dalgalanmalar olamayacağı için değerinde değişiklik çok sık olmaz.

Altının değeri kendisine olan talebe göre değişiklik gösterebilir. Nitekim her para sistemi çöküşünden önce insanlar parayı bırakıp altına geçmek istediğinde altının fiyatı artmaktadır.

- c) Altının miktarı ve kalitesi manipüle edilemez. Hiçbir devlet veya kurum tarafından kolay ve ucuz şekilde üretilemez.

4.4.2 Altın Para Sistemine İktisatçılardan Eleştiriler

- a) Dolaşımda olan para tam altın karşılığında olduğu için piyasanın kontrol edilmesini ve yönlendirilmesini sağlayan para ve kredi politikalarının uygulanması mümkün değildir.

Altına dayalı para sistemi devletlerin döviz rejimlerinde belirsizliklere yol açmaktadır. Ülkeler gelecekteki planlamalarına göre politikalar yapmak ister. Kur politikası da bu politikalara göre belirlenmektedir. Fakat döviz rejimi sabit olduğu varsayımı altında bu politikalar uygulanamayacaktır.

- b) Büyüyen ve globalleşen dünyada ülkelerin yatırım yapması için paraya ihtiyacı vardır. Bu da ancak kredi büyümesi ile olacaktır. Fakat arzı kısıtlı olan ve tam karşılığı ihraç edilen para ile bu mümkün olamamaktadır.

Sürekli büyüyen dünya ticaret hacmine sınırlı kapasitedeki altının aracılık etmesi mümkün değildir. Devletler zorunlu olarak para, rezerv para basmak zorundadır. Bu da bir bakıma basılan paranın karşılığında yeteri kadar altının olmaması anlamına gelmektedir. Bretton Woods sisteminde ABD savaş giderlerini karşılamak için para basmış fakat oluşan spekülasyonlardan sonra herkes parası karşılığında altını talep edince bu sistem çökmüştür. Dolayısıyla sınırlı altın dünya ticaret hacmini, ülkelerin yatırımlarını, harcamalarını karşılayamamaktadır (A.g.e.: 225-227).

Daha önceki bölümlerde paranın ortaya çıkış sebebinin ticaretteki mübadeleyi kolaylaştırma amaçlı olduğunu söylemiştik. Yani aslında para mübadele yapmak için talep edilmelidir. Piyasada çok az sayıda ürün olsaydı mallar arasında birbiriyle takas çözüm olabilirdi fakat insanlık tarihinde iş bölümü ve paylaşımı arttıkça piyasalarda ürünler de artmıştır. Bu da beraberinde takas zorluğunu getirmiştir. Yumurta üreten

çiftçinin süte, süt üreten çiftçinin buğdaya ihtiyacı vardır. Dolayısıyla üreticinin başka ihtiyaçlarını da temin edebilmesi için mübadele aracına yani paraya ihtiyacı vardır. Paranın kontrolü ve basımı da devletlerde olduğu için artan para talebine karşı devletler çözüm üretmek zorundadırlar. Değerli metal olan altının, para olarak kullanıldığı dönemlerde devletler yeterli altını her zaman temin edememişlerdir. Teminin mümkün olmadığı zamanlarda devletler sömürge bölgelerini yağmalamayı çözüm olarak görmüşlerdir.

Değerli metal olan altın ve gümüşün para olarak kullanılması üretim ve iş bölümünde ne kadar artış olursa olsun yanlıştır. Çünkü altının kendi değeri, temsil ettiği ürünün değerinin de ötesine geçerek metalaşmaktadır. Bu da her altın talebi artışında faizin de artışına sebep olmaktadır. Altın ve gümüşe daha fazla sahip olan ülkenin ise gücü artıyor ve ülkeler daha fazla değerli metal ve emtia için başka ülkeleri yağmalama yöntemini devlet politikası olarak tercih etmek zorunda kalıyordu. (Gündoğdu, 2019a: 30)

15.yy. ve Rönesans ile birlikte başlayan coğrafi keşifler 16.yy. ile birlikte sömürge faaliyetlerinin önemli ölçüde başladığı dönemlerdir. Dünya sömürgecilik tarihinde Fransa, İngiltere ve İspanya önemli yer tutmaktadır. Fransa'nın bu denli güç haline gelmesinde özellikle Afrika ülkelerindeki sömürge faaliyetleri oldukça önemlidir. Zira Fransa bu tarz sömürüyü yapmak zorundaydı çünkü durağan olan halkı proje üretmekten yoksun idi (Uygur ve Uygur, 2014: 274). Fransa 1534'te başlayan sömürge faaliyetlerinde; sömürgeleştirdiği ülkelerde Hristiyanlığı yaygınlaştırmış, o ülkelerin değerli madenlerini ve özellikle altın ve gümüşünü, hammaddesini, petrollerini sömürmüştür (A.g.e.: 281).

Bugünkü adıyla Meksika olarak bilinen topraklar 1521 yılında Hernan Cortes'in Aztek İmparatorluğu'na saldırmasıyla İspanya topraklarına dahil olmuş, Meksika 300 yıl boyunca İspanya'nın sömürgesi olarak kalmıştır. Çünkü İspanya'nın değerli madenlerden altına ihtiyacı önünde ne din, adet, örf ne de vicdan durabilmiştir. Hernan Cortes'in şu sözü ise işin özünü açıklamaktadır. "Ben ve yoldaşlarım sadece altınla tedavi edilebilen bir kalp hastalığından muzdaribiz" (Levy, 2009: 38).

4.5 Bretton Woods Sistemi

İkinci Dünya Savaşının bitmesinden sonra uluslararası para sistemi tam bir kargaşa içine düşmüştü. Ülkeler paralarının değerini koruyabilmek için mücadele ediyordu. Almanya sıkı döviz kontrolü uygulaması ile parasını kullanılmaz hale getirmiş, paralarını hala altına veya sterline bağlayan ülkeler de sorun yaşar hale gelmişti. Amerika ve İngiltere para sistemi sorununu çözebilmek için 1940'dan itibaren çalışmaya başlamıştır (Serin, 1998: 80). Ülkelerin yaşadığı likidite, dış açık ve sermaye, spekülasyon bilgisi ve güven sorunlarını çözecek bir sisteme ihtiyaç vardı (Akdiş 2011: 48).

Bu sorunların giderilmesi için IMF (Uluslararası Para Fonu) kuruldu. Buna göre her ülke artık kendi parasını dolar veya altına karşı bir itibari değer belirleyecek ve 1% marj koyacaktı. Bu şekilde daha sabit bir döviz rejimi sağlanması hedeflendi. Cari açık veren ülkelerin fonlanması ise IMF izniyle cari fazla veren ülkelerin parasıyla gerçekleşecekti. Burada en önemli nokta ise Amerikan dolarının artık rezerv para olarak kullanılır hale gelmesidir. Çünkü ülkeler paralarını Amerikan dolarına endekslemiş, altının onsu ise 35 dolardan sabitlemiştir (Akbay, 2011: 4). Amerikan hazinesi o dönemlerde dünya altın stokunun yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'ünü elinde muhafaza etmekteydi (Meltzer, 1991: 56). Ülkeler ellerindeki fazla doları verip karşılığında altın alabilmekte idiler.

Cari dengesi fazla veren ülkeler parasını dolarda tutup ABD hazinesinden bono alıp faiz geliri elde ediyordu veya gerektiğinde onsu 35 dolardan rezervlerini altına çeviriyordu. Ayrıca ABD sürekli dış ticaret fazlası verdiği için ihracat mallarına gelen talep nedeniyle dolara olan talep de artmaktaydı. Bu sayede ABD'de altın stokları da artmakta ve sistem, 1960'lı yıllara gelene kadar, sağlam şekilde ilerlemekteydi (Akbay, 2011: 4).

ABD bu süreçte maliyetleri oldukça yüksek Vietnam savaşına girmiştir. Bu savaşın finanse edebilmek için yüksek tutarlarda dolar harcamış, cari açık vermiş ve ABD de enflasyon artmıştır. Devamında spekülasyonlar artmış ve ülkeler doları bırakıp altın talep etmeye başlamıştır. İlk olarak onsu 35 dolar altının onsu 38 dolar olmuştur. Dalgalanmalara karşı belirlenen opsiyonlar gevşetilmiştir. Fakat ABD'nin dış ticaret açığı vermesiyle birlikte ülkelerin altına olan talebi devam etmiştir. Nitekim altının onsu 42 dolar seviyesine gelmiş ve Bretton Woods sistemi 1973 yılında bu şekilde

çökmüştür. Ülkeler dalgalı kur sistemine geçmiş ve kurları garanti altına almak amacıyla vadeli döviz opsiyon piyasaları ortaya çıkmıştır. Şekil 4.1’de altının dolar cinsinden değerinin yıllara göre trendi görülmektedir. Güvenin olmadığı bir ekonomide kişiler ve kurumlar güvenli liman olarak altını tercih etmektedir. Altına endekslenen dolardan ABD tarafından vazgeçilmesi ile birlikte Bretton Woods sistemi böylece çökmüştür.

Şekil 4.1: Altının (Ons) Dolar (Usd) Cinsinden Trendi

Kaynak: goldprice.org, Erişim Tarihi: 06.11.2019

4.6 Monetarist Düşünceler

Bretton Woods sisteminin çökmesinin ardından ülkeler para sistemi üzerine çalışmalar yapmaya başladı. Krizden sonra ülkelerin cari açıklarını kapatmaya, borçlarını ödemeye, piyasayı canlandırmaya, yatırımcıya güven sağlamaya ihtiyaçları vardı. Ancak en önemlisi ise ülkelerin ve yönetenlerin yeni bir para sistemine olan ihtiyacıydı. Bu dönemlerde üniversitelerden çeşitli akademik araştırmalar ve çözüm önerileri geliyordu. Bunların içinde ise en dikkat çekenleri Milton Friedman’dır. Keynesyen görüş 1970’li yıllara kadar etkisini sürdürmüş fakat sürekli çıkan sorunlara karşı çözüm üretmekte zorlanmış ve yerini yeni politikalara bırakmıştır. Keynesyen politikalarının uygulandığı dönemde stagflasyon yani ekonomik hayatta hem durgunluk hem de enflasyonun arttığı gözlemlenmekte idi. Bu sorunun Friedman’ın parasalcı miktar teorisiyle çözüleceği düşünülmüştür (Parasız, 2012: 220-222). Friedman’ın bir anda ön plana çıkmasının bir diğer sebebi ise İkinci Dünya Savaşından

sonra dönemin Ortodoks ekonomi yaklaşımlarının başarısızlığının ortaya çıkmasıdır (Parasız, 1996: 1).

Monetarist yaklaşım temelde aşağıdaki görüşlerle açıklanabilmektedir.

- a) Paranın dolaşım hızı gelirin bir fonksiyonu olarak ele alınmaktadır. Yani elde edilen gelir arttıkça artan paranın da dolaşımında dönmesi gerekmektedir. Bu da sürekli aşırı tüketim ve borçluluk ile yapılabilir.
- b) Beklenen tüketimi ve talebi karşılamak için ise yeterli üretimi sağlamak ve ihtiyaç olan paranın Merkez Bankaları tarafından basılması gerekmektedir.
- c) Paranın sadece mübadele aracı olması özelliğinden ziyade miktarı ön plana çıkmış ve para bir mal gibi değerlendirilip paraya talep yaratılmıştır. Bu ise günümüzdeki para sistemini ortaya çıkarmıştır.
- d) Monetarist yaklaşımda para miktarına olan talep para arzını da arttırmaktadır. Geliri artan insanlar artık daha fazla harcamaktadır. Bu da üretimin artması anlamına gelmektedir. Bunların sonucunda da ekonomik büyüme ortaya çıkacaktır.

4.7 Merkez Bankacılığı

4.7.1 Kaydî Para ve Asli Para

Merkez Bankalarının ürettiği para asli paradır. Asli paranın direkt karşılığı piyasadaki kâğıt ve metal para olduğu için reel ekonomiye etkisi doğrudan ölçülebilir. Merkez Bankaları ürettiği bu paraları piyasaya faiz mekanizması ile tahsis etmektedir. Diğer taraftan bu sistemde ticari bankalar da para üretebilmektedir. Ticari bankaların ürettiği para da kaydî parayı oluşturur (Erdoğan ve Orhan, 2018: 21). Kaydî parayı bir örnekle şu şekilde açıklayabiliriz.

Örnek 1: Bir mevduat sahibi elindeki 10.000 TL parayı dönem sonunda ödenmek üzere belirli bir faiz oranı karşılığında bankaya yatırır. Banka belirlenen zorunlu karşılık oranına göre %5'lik kısmını Merkez Bankasında tuttuktan sonra kalan 9.500 TL parayı yine paraya ihtiyaç duyan bireye kredi olarak verir. Bu döngü bu şekilde devam eder ve ortaya gerçek olmayan para karşılığında borç karşılığı üretilen kaydî para oluşturulmuş olur. Örnekteki rakamlara göre üretilen kaydî para 200.000 TL, toplam kredi 190.000 TL, zorunlu karşılığa tutulan para ise 10.000 TL'dir.

Rakamlardan da anlaşılacağı üzere 10.000 TL kâğıt Merkez Bankası parası karşılığında 190.000 TL'lik kredi kullanılmış ve bireyler borçlandırılmıştır.

Bankalar bu kredileri faiz oranları karşılığında kullanılmaktadır. Bu yöntemle hem finansmana muhtaç insanlar reel olmayan bir para ile borçlandırılmış hem de faiz ödemek durumunda bırakılmışlardır. İnsanların sırtlarına bu yükün yüklenmesi apaçık bir zulümdür. “Menedildikleri halde riba almalarından ve haksız yere insanların mallarını yemelerinden ötürü (böyle yaptık). İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık.” (Nisa, 4/161). Ayette de belirtildiği üzere Kuran’da faiz apaçık bir şekilde yasaklanmış ve bu şekilde devam edenler için de Allah’ın acı bir azap hazırladığı açık ve kesin şekilde ifade edilmiştir.

Kredi kullanacak kişi herhangi bir bankaya kredi almak için gittiğinde aldığı paranın bir kısmını nakit alabilir veya bir kısmını yine herhangi bir bankada mevduat olarak tutabilir ya da borcunu ödeyebilir. Piyasadaki toplam para bileşimi nakit ve mevduattaki paradan oluşur. Dolayısıyla kişiler toplam nakit miktarını arttırdığında bankaların kaydî para hacmi azalır. Bu da bankalar için iyi olmayan sonuçlar doğuracaktır. Zorunlu karşılık oranları ne kadar düşükse bankaların kaydî para yaratması da o kadar yüksektir. Bankalar için kaydî para yaratma imkânı Merkez Bankaları sayesinde gerçekleşmektedir. Merkez Bankaları dolaşıma para sürdürükçe yani para bastıkça (emisyon) bankalar kaydî para üretmeye devam edecektir.

4.7.2 Merkez Bankalarının İktisadi Hayata Müdahalesi

Merkez Bankaları açık piyasa işlemleri ile altın veya hazine bonoları alıp satarak iktisadi hayata müdahalede bulunmaktadır. Piyasanın durgun olduğu, yatırımların azaldığı, para miktarının azaldığı dönemlerde devlet yetkilileri ve Merkez Bankası piyasayı canlandırmak isterler. Merkez Bankası bu amaçla hazineden hazine bonusu satın alır ve karşılığında emisyonu arttırır, yani para basar. Buradaki kritik nokta ise hazinenin her zaman bu borçlanmayı düşük faizle yapmak istemesidir çünkü bu borcunu yine daha sonra alacağı borçla ödeyecektir. Dolayısıyla yüksek faizle borçlanmak istememektedir. Merkez Bankası için bu satın alma işleminde dikkat ettiği hususlar: satın aldığı menkul kıymetin güvenilir ve sağlam olması, hızlı ve büyük miktarda satın alabilmesi ve gerektiği durumda kolayca nakde dönüştürülebilmesi şeklinde özetlenebilir. Bu şartları taşıyan en uygun menkul kıymet ise hazine bonolarıdır. Merkez Bankalarının bu satın alma işleminden sonra piyasada bir

canlanma meydana gelir ve yatırımlar artar, bankalar daha fazla kaydî para üretir ve mevduatlar artar. Fakat bu sonuçlar beraberinde enflasyon korkusunu da getirmektedir. Merkez Bankaları enflasyonu önlemek için ise az önce anlatılan satın alma işleminin tersini uygulayabilir. Merkez Bankaları elindeki hazine bonosunu önceden belirlenmiş olan büyük alıcılara (sigorta şirketleri, ticari bankalar vs.) satar ve karşılığında bir çek alır. Alınan bu çekle alıcının Merkez Bankasındaki alacağı mahsup edilir ve alıcı banka, Merkez Bankasındaki parasının azalması ile piyasaya daha az kredi vermektedir ve bu sayede üretilen kaydî para miktarında da azalmaktadır (Ergin, 1972: 108-110).

Bankalar tarafından yaratılan kaydî paranın ardından günümüzde para yaratma işlemleri tahvil ile yapılmaktadır. Tahvil ihracını özel şirketler, büyük kurumlar fakat en çok da hükümetler yapmaktadır. Tahvil ihracı hükümetler için tam anlamıyla bir kaynak mobilizasyonudur. Bankalar kaydî para ve faiz yükü ile insanların tasarruflarına, mallarına ortak olurken aynı işi hükümetler de tahvil ile yapmaktadır. Bu insanlık üzerinde apaçık bir zulümdür.

4.8 Modern Anlamda Paranın Oluşumu

Geçmişte para, değerli metal altına dayalı kâğıt para basılarak yapılırken günümüzde ise devlet borç senetlerine dayalı yapılmaktadır. Piyasa ticaret yapabilmek için paraya talep oluşturmaktadır. Devlet ise yapacağı harcamalar için paraya talep oluşturmaktadır. Parayı basmaya yetkili tek kurum Merkez Bankalarıdır. Merkez Bankalarının bu para basma imtiyazına ise senyoraj denir ve bu faizli borç senetleri ile yapılmaktadır. Borca karşılık para basılmaktadır ve vade farkı olan faiz için para basılmamaktadır. Modern para yaratma işlemi ise şu aşamalarda gerçekleşmektedir.

- a) Paraya ihtiyacı olan devlet, devlet garantili olan hazine tahvilleri için ihale açar. Bu tahvilleri Merkez Bankası alır ve üzerinde yazan tutar karşılığında para basar ve devlete öder. Burada kritik nokta ise basılan para sadece tahvilin anaparası kadardır yani vade kısmına denk gelen faiz ödemesi için para basılmaz. Dolayısıyla devlet hiçbir zaman bu borcu kapatamayacaktır. Devlet borcunu ödeyebilmek için tekrar hazine tahvili ihraç edecek ve tekrar borçlanacaktır. Neticesinde ise köpüklü dev bir borç balonu oluşacak ve varlıklar buna göre fiyatlanacaktır. Ayrıca daha para yaratılırken bile faizli yaratıldığı için finansal sistemin helal haram tartışmaları boşa çıkacaktır. Para

sadece mübadele aracı olması gerekirken faizli para yaratma işlemiyle reel olandan uzaklaşarak finansallaşmıştır.

Örnek olarak, hükümet değeri 100.000 TL olan 10 yıl vadeli yıllık %1,5 kupon ödemeli tahvil satışı yaptığında tahvil yıllık getirisi 1.500 TL olacaktır. Bu tahvilin piyasa değeri 102.000 TL ise piyasa faiz oranı $1.500/102.000 = \%1,47$ 'dir. Bu durumda yatırımcılar endişe içine düşer ve ellerindeki tahvili bir an önce satmak isterler. Satış sonrasında tahvilin değerinin düşüş sonrası 80.000 TL olduğunu düşünürsek yeni oran $1.500/80.000=\%1,88$ 'dir. Bu durumda tahvile yatırım yapmış olanların anaparası bir anda silinecek ve nihayetinde devlet ödemek zorunda olduğu borcundan 22.000 TL daha az ödeyecektir. Devletler tahvil piyasasındaki oluşan bu duruma karşın ya bütçe kısıp harcamaları azaltacak ya vergileri artıracak ya da borcunu ödemeyecektir. Sonuç olarak bir aldatmaca ve güven kaybı kaçınılmaz olarak yaşanacaktır. (Ferguson, 2011: 57-60). Hükümetler borçlarını ödemek için sürekli düşük faizli tahvil ihraç etmek zorundadır. Bu aynı zamanda borcun borçla ödenmesi durumudur.

b) Borç temelli para yaratma işlemi varlık fiyatlarında artışa ve enflasyona sebep olacaktır. Bunun da toplum yapısında demografik açıdan olumsuz etkileri bulunmaktadır.

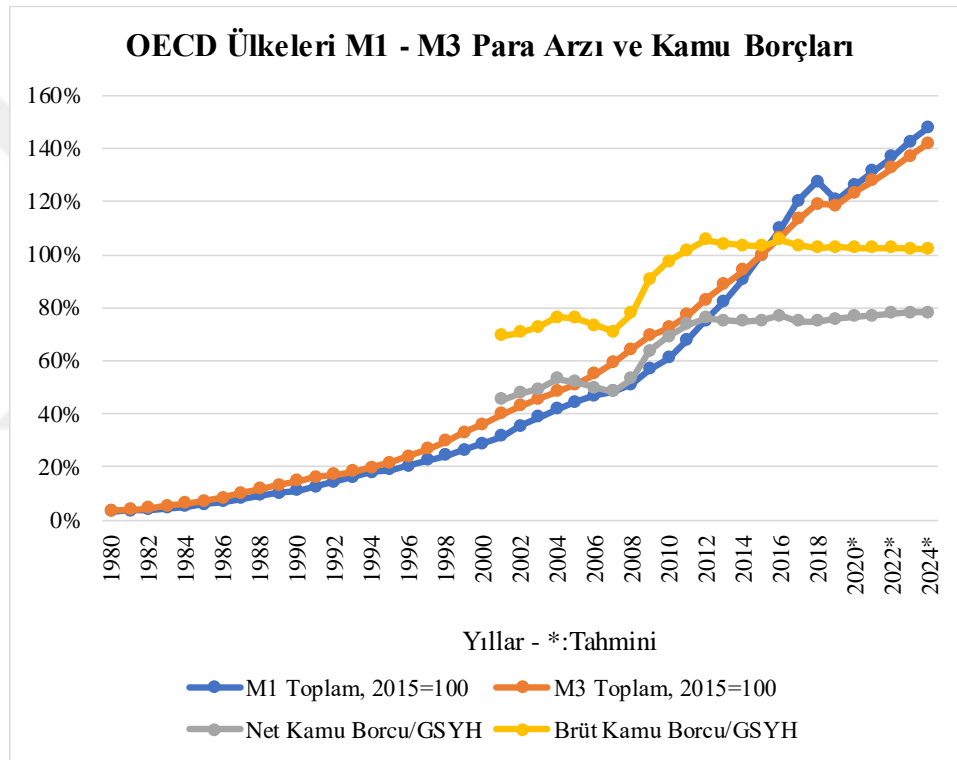
c) İhraç ettiği devlet tahvili karşısında parayı alan devlet kamu yatırımları yapmaktadır. Günümüzde devletler çok rahat biçimde para basabildiği ve harcayabildiği için yapılan yatırımlar sorgulanmayıp keyfe keder yapılmaktadır. Dolayısıyla yatırımlarda ihaleler hep para yaratma mekanizmasına yakın olan kişilere verilmektedir. Zenginlik belirli kişilerde toplanmaktadır. Bu da beraberinde gelir dağılımında bozukluğu getirmektedir. Aynı zamanda toplumda sosyal sorunlara çöktürlere yol açmaktadır.

Faizli bir şekilde borç karşılığı basılan paranın toplumda sosyal çöktürlere yol açması günümüz para sisteminin vahametini ortaya koymaktadır. Burada devlet vatandaşların finansal yapı tarafından haksız bir şekilde dolandırılmasına ve aldatılmasına aracı olmaktadır. Bu sadece Müslümanların değil tüm dünyanın sorunudur. Çünkü hiçbir insan yoksullukla sefalet içinde yaşamayı hak etmiyor, rızıklar Allah (c.c.) tarafından herkese gönderilmiştir. "Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar,

rızıklarını ellerinin altındakilere vermezler ki rızıkta hep eşit olsunlar. Şimdi Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?" (Nahl: 16/71).

- d) Keyfe keder basılan para karşısında devlet hiçbir zaman borcunu ödeyemeyecek, hiçbir zaman bütçe açıklarını kapatamayacaktır. Devamında ise gelirin adaletli dağıtılması mümkün olamayacak ve devlet eliyle zenginleşen kısım hariç diğer insanlarda kin, nefret ve ahlaki çöküşler ortaya çıkacaktır. İnsanlar ağır vergi yükleriyle karşı karşıya kalacak ve adi ve mali suçlar mahkemelerden taşarak derin toplumsal yaralara yol açacaktır.

Şekil 4.2: Kamu Borcu ve Para Arzı Arasındaki İlişki

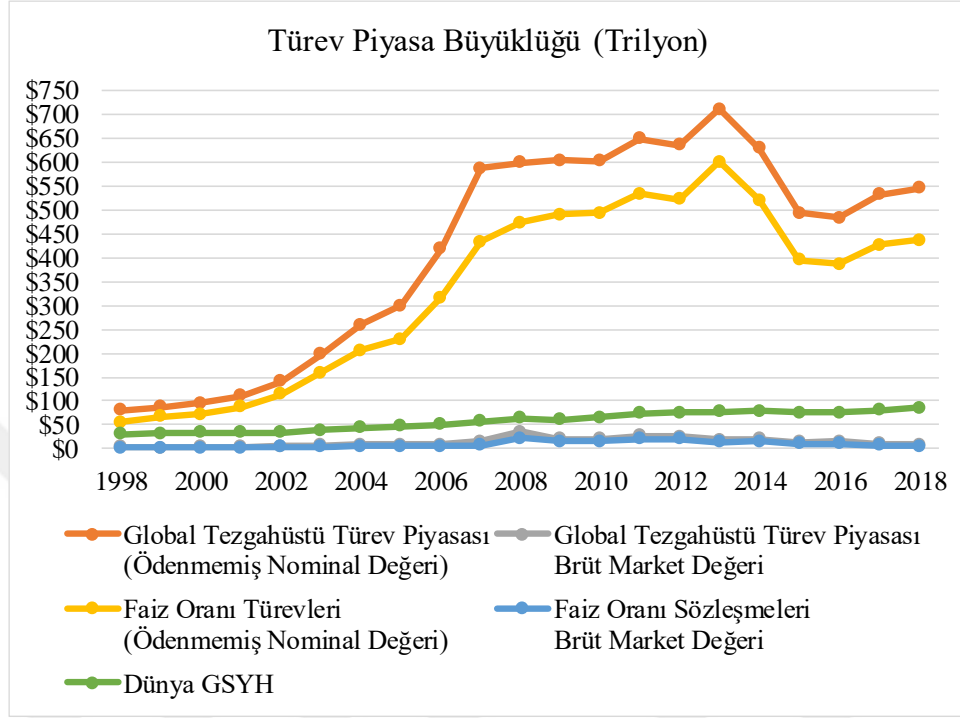

Kaynak: OECD Data, IMF World Economic Outlook Database

Şekil 4.2’de OECD ülkelerindeki kamu borcu ve para arzı arasındaki ilişkinin zamana bağlı trendi gösterilmiştir. Şekilde de görüldüğü üzere kamu borçlanmasıyla para arzı trendleri birlikte artan bir seyir göstermektedir. Keyfe keder borçlanan ve para basan ülkelerde kamu borcu ve para arzı birlikte artmaktadır. Hükümetlerin kolaylıkla ve sorumsuzca borçlanıp para basması hiçbir zaman kapanamayacak bütçe açıklarını doğuracaktır. Hükümetlerin borç kağıtlarına karşılık bastığı para da bu para yaratma mekanizmasına yakın olan kişi ve kurumlara aktarıldığında ise toplumda gelir adaletsizliği, vergi yükü ve kaos ortamı gibi sadece Müslümanları değil tüm insanlığı ilgilendiren sorunları ortaya çıkarmaktadır. Halbuki İslam’da faiz haram kılınmış ve

insanlar için ancak çalıştığı vardır buyurulmuştur. Sadece bu tavsiye bile günümüz para sistemi ve onun sebep olduğu toplumsal sorunların oluşmasına engel olmaktadır.

Şekil 4.3: Türev Piyasalar ile Reel GDP Arasındaki Fark

Kaynak: Bank for International Settlements

Şekil 4.3’de dünyadaki türev piyasaların reel piyasadan ne kadar kopuk olduğu ile ilgili bir trend gösterilmiştir. Özellikle kriz dönemlerinde iyice tartışılan türev piyasalar reel piyasadan uzak ve küresel boyutta devasa krizleri yaratma potansiyeli taşımaktadır.

4.9 Alternatif Para Politikası Olarak Negatif Faiz

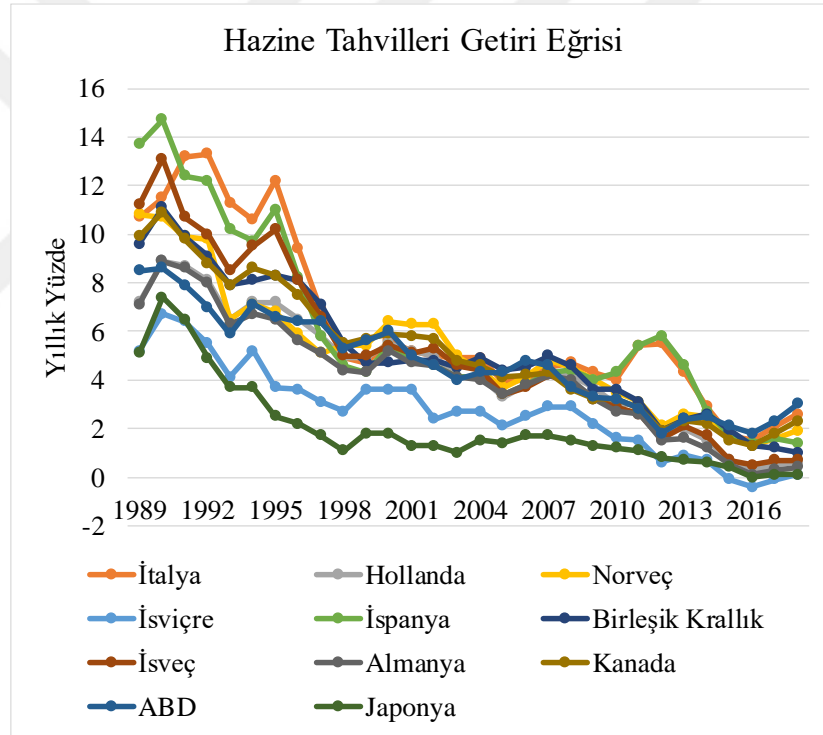
2008 küresel ekonomik krizin ardından piyasada oluşan kırılganlığı azaltmak adına birçok finansal türev araç kullanılmıştır. Merkez Bankaları bu kırılganlığı aşmak için hem finansal istikrarı hem de fiyat istikrarını gözeten politikalar üretmiştir. Özellikle 2008 yılında kredi maliyetlerinin artması, ekonomide belirsizliklerin ve borçlanmaların artmasıyla Merkez Bankaları bu politikaları gözetmek zorunda kalmışlardır.

Bu politikalar; zorunlu karşılık oranlarının artması, rezerv opsiyon mekanizmasının kullanılmaya başlanması, faiz koridoru gibi araçlarla sağlanmaya çalışılmıştır. Bunlardan bir diğeri ise negatif faizdir. Özellikle gelişmiş ülkelerde görülmeye başlayan ve hala uygulanmakta olan bu politika, salt politika olmaktan çıkıp yeni bir

para sistemi mi doğuyor gibi soruları beraberinde getirmiştir (Ünal ve Yetiz, 2017: 68). Fakat mevcut para sisteminin eksik ve olumsuz yönlerine negatif faiz politikası da çözüm getiremeyecektir. Hatta negatif faiz, toplum ve insanlık üzerinde daha olumsuz etkileri doğuracaktır.

Negatif faiz, Bankaların Merkez Bankalarındaki cari hesaplarına uygulanan faizin enflasyon oranının altında olacak şekilde uygulanmasıdır. Yani uygulanan faiz pozitif fakat enflasyonun altında olduğu için reel faiz negatiftir. Uygulamadaki amaç; bankaların paralarını Merkez Bankasında tutmak yerine piyasaya kredi vermesini sağlamak, bu sayede borçlanma maliyetlerini düşürmek ve parasal genişlemenin sağlanmasıdır. (Dedekoca, 2016: 3).

Şekil 4.4: Hazine Tahvilleri Getiri Eğrisi

Kaynak: Statbank.dk

Kriz dönemlerinde durgun ekonomiyi canlandırmak veya kur riskini gözetmek amacıyla Merkez Bankaları fiyat ve finansal istikrarı da sağlamak adına para politikası araçlarından faizi kontrol ederek piyasaya bir nevi müdahalede bulunmaktadır. 2008 krizinden çıkmak için Merkez Bankaları faizleri düşürerek parasal genişlemeyi sağlamaya çalışmışlardır. Burada amaç; piyasaya ucuz kredi pompalayarak ekonomik hareketliliği artırmak, tüketimi artırmak, yerli paranın değerini düşürmektir.

Şekil 4.4’de devletler tarafından borçlanmak için ihraç edilen faizli hazine tahvillerinin yıllara göre getiri eğilimi gösterilmektedir. Şekilden de anlaşılacağı üzere negatif veya düşük faiz politikası güden ülkelerin hazine tahvilleri getiri eğrisi düşüş trendi izlemektedir. Kamu borç stokunu sürdürülebilir kılmak için de uygulanan negatif faizlerin para arzını azaltarak bankacılık sisteminde likidite sorununa yol açması ayrıca varlık balonları yaratarak demografik tesir oluşturmak marifeti ile sistemin bu kanser hastalığının ötenazi ile bitmesi beklenebilir.

Negatif faiz politikası neticesinde hazine tahvillerinin getirileri düşmekte fakat değerleri artmaktadır. Yani varlık fiyatlarında balon köpükleri oluşmaktadır. Bu da toplumun demografik yapısında olumsuz etkilere yol açacaktır.

Negatif faizler varlık balonu oluşturmaktadır (Gali, 2014: 745). Ayrıca işsizliği artırmakta ve toplumun demografik yapısını bozmaktadır (Hülsmann, 2008: 68). İşsiz bireyler ise gelir elde edemeyecek ayrıca şişirilmiş varlıklara sahip olamayacaktır. Devamında ise evlilik ve doğum oranlarında düşüşler gözlemlenmesi beklenmelidir. Geliri olmayan ve varlık sahibi olmayan bireyler planlarını ertelemektedirler. Evlenme yaşı artacak doğum oranları azalacak ve çocuk sayısı da azalacaktır. Bu sorun sadece Müslümanların değil tüm insanlığın sorunudur (Gündoğdu, 2019a: 36). Şu an doğum oranı ve çocuk sayısı Müslüman ülkelerde daha fazla olduğu için bu tarz bir para politikasından en çok etkilenenler yine Müslüman ülkeler olmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSLAMİ ÇÖZÜM ÖNERİSİ

5.1 İslam'da Para Anlayışı

Paranın ortaya çıkışı trampa sistemindeki zorluklardan başlayarak gelişmiştir. Malların takasındaki lojistik, bölünememe gibi faktörler ticarete mübadele işleminin gerçekleşmesinde zorluklara sebep olmuştur. Zamanla iş bölümünün artması ve uluslararası ticaretin gelişmesiyle birlikte de ticareti kolaylaştırıcı bir paranın geliştirilmesi toplum için kaçınılmaz hale gelmiştir.

Zamanla geliştirilen para sistemleri tarihte defaatle çökmüş ve her yeni sistem bir önceki para sisteminin eksik yanlarını kapatmak için yeni özellikler ve felsefeler ile ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise para borç senetleri karşılığı faizli olarak yaratılmaktadır. Karşılığında ise reel piyasadan uzak finansallaşmış devasa bir borç vardır. Bu fiat para sistemi ile gerçekleşmiştir. Fiat para sistemi bir önceki sisteme nazaran daha başarılıdır çünkü değerli metale dayalı bir para sisteminde para arzı sınırlı olduğu için beraberinde spekülasyonu getirmekte idi. Ancak fiat para sistemi özellikle devletlerin kolay para yaratma imkânı ve savurganlığı neticesinde toplumun demografik yapısında ve ahlakında çökmeler meydana getirmiştir. En nihayetinde ise bu sistem de çökmektedir ve yeni bir para sistemi arayışı başlamıştır. Yeni para sistemi de ancak İslami kurallara uygun olmak durumundadır.

İslam'da helal ticaret tavsiye edilmiş ve toplum iktisadi hayatının mal ve hizmet üretimine ve emeğe dayalı karşılıklı rızaya ve ticarete dayalı olması istenmiştir. “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir” (Nisa, 4/29). Ayette de buyurulduğu üzere ticarete karşılıklı rıza olması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Bir mübadelenin ticarete konu olabilmesi için bir taraftan diğer tarafa mal veya hizmet transferi olması gerekmektedir (Bayındır, 2015: 23).

Bir yerleşim yerinde insanlar arasında mübadele ihtiyaçtan doğmaktadır. Çünkü çiftçi ziraat aletlerini üretmeden, demirci veya marangoz da ziraat faaliyetlerine girişmeden yaşayarak daha fazla mal ve hizmet üretilebilir. Bu da her iki tarafın birbirinden mal talebi yaratması anlamına gelmektedir. Fakat çiftçi her zaman tarımsal bir alete gerek duymayabilir giyinme ihtiyacı için elbise de almak isteyecektir. Bu mübadele işlemleri

ise ancak pazarlarda gerçekleştirebilir. Yani çiftçinin ortak bir paraya ihtiyacı vardır. Bu sayede çiftçi elindeki hasadı tekstilciye, tekstilci de elbiseyi çiftçiye satacaktır. Burada her iki tarafın da ihtiyaçları mübadele ile gerçekleşmiş olacaktır. Bu mübadele işlemi iş bölümünün artmasıyla gerçekleşmektedir. İhtiyaçların zaman uyumsuzluğu ise ticareti ve karı oluşturmaktadır. (Orman, 2014: 148).

İslam'da para, ticarete mübadeleyi kolaylaştırıcı bir araçtır. Para bir mal olarak değil bir değiş tokuş aracı olarak kullanılmaktadır. Salt paranın bir mal olarak değerlendirilip ticaretinin yapılması, Riba, ise sert bir şekilde yasaklanmıştır. Çünkü ticareti yapılan para mal olarak değerlendirilir ve bu spekülasyona açıktır. Spekülasyon içeren bir mal ise mübadele aracı olarak asla para olamaz. Uluslararası ticarete ise bir ülkede mal olarak kullanılan ve ticareti yapılan bir ürün aynı zamanda başka bir ülkede para olarak kullanılıyorsa o ürün para olarak kullanılan ülkeye mal olarak satılamaz. “Ey inanıp güvenenler! Bilginlerin ve din adamlarının birçoğu insanların mallarını haksız yolla yer ve onları Allah'ın yolundan engellerler. Altını ve gümüşü kasalarda saklayıp da Allah yolunda harcamayanları acıklı bir azap ile müjdele” (Tevbe, 9/34). Bu ayette de belirtildiği üzere altın ve gümüş biriktirmek kınanmıştır. Altın ve gümüşün biriktirilmesinin İslami açıdan çok kötü para örnekleri olduğu bu ayetten ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki diğer ayetlerde insanlara ancak emeklerinin karşılığının fayda vereceği ve hayır hasenat yaparken mali disiplinden uzak durmamaları, aynı zamanda infak vazifelerini öncelikle yerine getirmeleri tavsiye edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) sahabelerden birini Hayber'e tahsildar olarak göndermişti. O sahabi de Rasulullah'a iyi cins hurma getirmişti. Bunun üzerine de Rasulullah: “Hayber'in bütün hurmaları böyle midir? diye sormuş o da “Hayır. Biz bunun bir ölçeğini iki ölçek karşılığında, iki ölçeğini üç ölçek karşılığında alıyoruz” deyince, Rasulullah “Böyle yapma! Değeri düşük hurmayı para karşılığında sat. Sonra o parayla iyi cins hurma al.” Demiştir” (Eser, 2015: 234). Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) takas işleminde ortaya çıkan garar'ın önlenmesi için paranın kullanılmasını tavsiye etmiştir. Takas yapılırken bile hesap paranın kullanılması gerektiği belirtilmiş, kullanılacak paranın ise sadece mübadele aracı sıfatını taşıması tavsiye edilmiştir. Netice itibarıyla para talebini azaltmak üzere kullanılan takasa dayalı yeni para sisteminde de garar'ın önlenmesi için sadece mübadele aracı sıfatını gözeterek elektronik paraların kullanılması İslami olarak gereklidir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) malların trampada fazlalık veya eksiklik içermemesini, aynı ölçüde ve nakit olarak mübadele edilmesini, miktarın bilinmezliğinde ve eşitsizlikten kaynaklanan ribanın, garar'ın veya kumarın oluşmasına cevaz vermemiştir (Alkış, 2018b: 128). Ayet ve hadislerden de anlaşılacağı üzere İslam dininde ticaret mübadelelerinde istikrar korunmuş ve piyasada spekülasyonlara yol açacak uygulamalardan kaçınılmıştır.

Malların mübadelesinde kıymetin ölçüsü olan paradaki oynaklık paranın artışı veya azalışı yani spekülasyona açık olması istihvalde düzensizliğe ve gayri meşru kazançların teşvik edilmesine faizin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Buradaki paraya talep veya paranın arzı doğrudan paraya değil pazarda mübadele için bir araç olarak ortaya çıkmalıdır. Aksi takdirde para mal olarak değer görmektedir. Bu da beraberinde spekülasyonları getirmektedir. Ayrıca para arzı piyasaya yeni giren mal kadar artmalıdır. Borçlar ve hükümetin karşılıksız para basması piyasada maldan daha çok para olmasına sebep olmaktadır. Bu da iktisadi anlamda bozukluğa ve krizlere yol açacaktır (Ebussuud, 1969: 52).

İslam dini riba altında her türlü faizi ve spekülatif işlemleri yasaklamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) riba ile kazanç elde edene, yiyene ve yedirene, bu muameleye şahit olan ve yazana lanet etmiştir (Güneş, 2019: 69). İslam dini ticarete bir tarafın bilgisizliğinden ya da olmayan gerçekleşmeyen (türev işlemler) türden yapılan akitlerin de karşısındadır. Buna beyü'l – garar denilmektedir. Bir hadiste elde mevcut olan bir malla olmayan bir malın mübadele edilmemesi buyurulmaktadır (Müslim, Sahîh, Buyu, 58). Yine başka bir hadiste ise olgunlaşmamış meyve ve hububatın ticarete konu olacak seviyesi ve fiyatları belli olmadan mübadele edilmesi yasaklanmıştır (Müslim, Sahîh, Buyu, 56).

Ticarete garar ilişkisi bir akitte belirli olmayan bir hususun doğmasından kaynaklanır. Yani alıcı ve satıcının yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir. Ticarete konu olan malın türünün, çeşidinin, özelliklerinin ve niteliklerinin belirli olması, malın görülebilir ve var olması ve ödeme türü zamanı gibi hususların açık ve net olması gerekmektedir (Ergun ve Esenkaya, 2019: 53).

Günümüz iktisadi ve finansal işlemlerinin karşılıklı rızaya dayalı ticaret yoluyla geliştiği söylenemez. Çünkü daha para yaratılırken borç senedi karşılığında faizli olarak yaratılmaktadır. Faizli borç senedi ise İslam'da belirtilen ticaret anlayışına dahil olamamaktadır. Bu sebeplerle günümüz para sisteminde spekülasyona dayalı işlemler

ve ürünler sıfır sonuçlu işlem (Zero Sum Game) olarak adlandırılmaktadır (Bayındır, 2015: 26). Bu tür spekülasyona sahip para sisteminin iktisadi hayata verdiği zarar bir yana dursun topluma ve toplumun demografik yapısına verdiği zarar adeta bir çöküşü andırmaktadır. Bu da sadece Müslümanların değil tüm insanlığın bir sorunudur. Yani mevcut para sistemi adeta insanlığı öldürmektedir.

Ticaret bir ülke veya toplumun gelişmesine, refahının artmasına ve kalkınmasına fayda sağlamaktadır. Aynı zamanda risk içeren ve hata yapma derecesi yüksek olan bir meslektir. Fakat ticaret İslam'da helal kazanç için teşvik edilmektedir. "Sözü ve muâmelesi doğru tüccâr, kıyâmet gününde arşın gölgesi altındadır" ve "Doğru, dürüst ve güvenilir tâcir, Peygamberlerle, siddiklerle ve şehidlerle beraberdir" (Tirmizî, Büyû) hadisleriyle de helal kazanç ile ticaretin yapılması teşvik edilmiştir. Ayrıca "En güzel ve hoş kazanç o tüccarıdır ki; konuştuğunda yalan söylemez, kendisine inanıldığında emniyeti kötüye kullanmaz, vaad ettiğinde vaadinden dönmez, satın aldığı malı kötülemez, sattığında da övmez, borçlandığında vâdesini geçirmez ve alacaklı olduğunda borçluya güçlük çıkarmaz" (Beyhakî, Şuabu'l-İman) hadisiyle de tacirin helal yolla kazanç sağlaması teşvik edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) piyasada pazarın tekeli (monopol) olarak değil tam aksine rekabetçi ve serbestçe oluşmasını, fiyatlara müdahale edilmemesini istemiştir. Fiyatlara müdahale piyasaya mal temininde sıkıntılara ve fiyatlarının şişirilmesine sebep olacak ayrıca karaborsaya sebep olacaktır. Neticesinde de ticareti azaltacağı için fiyatlara müdahale edilmemesi gerekmektedir (Tabakoğlu, 2005: 112).

Hız. Peygamber (s.a.v.) bir yerden bir beldeye gelen malların belde dışında karşılanıp satın alınıp sonra yüksek karlarla belde içinde satılmasını yasaklamış, malların üreticiden tüketiciye en kolay ve yüksek karlar olmaksızın satılmasını istemiştir (Buhari, Büyû, 68). Piyasaya girecek malların organize pazara dahil olması ve bu sayede adil fiyat oluşması murat edilmiştir.

Piyasanın rekabetçi olması ve arz talep dengesiyle birlikte pazarda adil fiyat oluşumu sağlanmaktadır. Bu İslam iktisadının en temel prensiplerinden biridir. Mallar pazara ulaşmadan üreticiden düşük fiyata alınıp pazarda yüksek fiyattan satılmamalı, aynı pazarda mallar toptan ucuza satın alınıp sonra çok yüksek fiyatlarla satılmamalı ve yüksek fiyat beklentisiyle mal stok (ihtikar) edilmemelidir (Özel, 1996: 154). İslam'da devlet veya bir takım otorite aracılığıyla, fiyat oluşumuna monopol uygulamalarıyla veya yapay yollarla müdahale edilmesi yasaklanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber

(s.a.v.) bir hadisi şerifte de fiyatları koyan Allah (c.c.)'tır, rızkı veren artırıp eksilten de O'dur buyurmuştur (Tirmizî, Büyû 73: 1314). Eğer insanların ihtiyaçları fiyat kontrolü olmadan adaletli bir şekilde sağlanamıyorsa ancak o zaman az da olsa fiyat kontrolü insanların yararına olacak şekilde uygulanabilir şeklinde görüşler olsa da (Azid, Asutay ve Khawaja: 2015: 221); esas olan prensiplere uymak ve fiyat kontrolü korkaklık/kolaycılığına kaçmadan adaleti sağlamaktır. İslam dininde fiyatların artması veya azalması piyasaya bırakılmış olup referans fiyatlar ancak Allah (c.c.) tarafından belirlenmektedir ve rızıkları yalnızca O dağıtmaktadır. İslam'da monopol piyasa olmadığı ve pazarda fiyatlar doğal olarak oluştuğu için günümüz iktisadi sistemindeki tavan fiyat ve taban fiyat uygulamaları İslam'da yasaklanmıştır.

Mevcut yerleşimde ihtiyaç görülen herhangi bir mal veya hizmetin olmayışı, doğal kaynağın orada bulunmaması başka bir yerden bu ihtiyacın giderilmek suretiyle talep edilmesi uluslararası ticaretin gelişmesini ve mübadelenin artmasını sağlamaktadır. İslam fakihleri de uzak bölgelere yapılan ticari faaliyetin daha makbul olacağını aktarırlar. Çünkü dış ticaretin riski iç ticarete göre daha yüksektir. Bundan dolayı rizikosu yani ticaret yapma riski arttıkça kazanç ve buna bağlı olarak da refah artışı olacaktır. Bundan dolayıdır ki İslam'da helal kazanç ve ticaret her zaman tavsiye edilmiştir. Artan ticaret hacmi ve kazanç sayesinde üretim artmakta ve o toplumda iktisadi ve sosyal kalkınma yaşanmaktadır (Tabakoğlu, 2013: 346).

İslam'da özel mülkiyet bir hak olarak kabul edilmektedir fakat bu sınırsız bir özgürlüğe sahip olunduğu anlamına gelmemektedir. İslam'da özel mülkiyeti insanlara toplumdaki sosyal dengeyi gözetmek için verilen bir araç olarak değerlendirebiliriz. Mülkiyetin asıl sahibi Allah (c.c.)'tır ve insanlar sahip olduğu mülkü imtihan dünyasında olduğunu bilerek Allah (c.c.)'ın rızasını gözeterek kullanmalıdır. "Bilin ki mallarınız da çocuklarınız da imtihan içindedir. Büyük ödül, yalnız Allah katındadır" (Enfal, 8/28). Özel mülkiyetin yaygınlaştırılması sermayenin belirli ellerde toplanmasını önlemektedir (Tabakoğlu, 2013: 277). Günümüzde kapitalist sistemde mülkiyetin tamamı sermaye sahibi bir azınlıkta komünist sistemde ise mülkiyetin tamamı yine parmakla sayılacak sayıda olan komünist politbüro mensuplarındadır. Her iki sistem de çökmüştür. Nitekim Kur'an-ı Kerim ve sünnet de bu sistemleri insanlara tavsiye etmemektedir.

Mülkiyetin temel ilkeleri üretim, emek ve helal kazanç olduğu için çalışmadan kazanmaya ve doğal kaynakları yağmalayarak servet sahibi olunmasına engel

olunmalıdır. Mülk sahibi kişinin varlıklarını en iyi şekilde değerlendirerek kendisi, ailesi ve toplumun diğer kesimleri için hayırlı işler yaparak faydalı olması İslam'da murat edilmektedir (Mevdudi, 2016: 242). Bu beraberinde harcama türlerinin nasıl olacağını veya ihtiyacından fazla olanının nasıl dağıtılacağı konusunu gündeme getirmektedir.

Müslümanın elindeki para biriktirmek için değil Allah yolunda harcanması (fisebilillah) vardır. “Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “İhtiyaçtan arta kalanı.” Allah, size ayetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz” (Bakara, 2/219). Helal kazancın ne kadarının nasıl dağıtılacağı ile ilgili harcama türleri bulunmaktadır. İslam'da infak ve miras hakları açıkça tanınmış ve teşvik edilmiştir. Helal kazanç sahibi bir Müslümanın görevi ilk önce ailesi ve çocuklarını özellikle eğitim ile geleceğe hazırlamak, kazancını bu yolda yani infak ederek değerlendirmektir. Harcama türü olarak ilk sıradaki infak atlanılarak kazancın büyük bir bölümünün başka harcama türlerine aktarılması bir sonra ki nesli yoksun ve yoksul bırakmaktır. Ayrıca ekonomik ve ticaret konusundaki bilgi birikimi nesiller arasında aktarılamadığından ekonomik canlılık sürdürülebilir olamayacaktır. Burada temel amaç sosyal yardım yapacak kapasitedeki insan sayısının nesilden nesile artarak devam etmesini sağlamaktır. Netice olarak bir aile yöneticisinin çocuklarının da helal kazanıp bir sonraki nesilde sosyal yardım yapabilecek seviyeye gelebilmesi için onlara iyi bir eğitim sunması, zanaat kazandırması ve belirli bir miktarda sermaye bırakması gerekmektedir. İslam dünyasının geri kalma sebeplerinden birisi de sermaye birikiminin doğru aktarılamaması, sapkın düşüncelerin ve yorumların ortaya çıkması, devletlerin müsadere sistemi ile sermaye birikimini yok etmesiyle birlikte belirli bilgi birikiminin ve ticari becerinin bir sonraki nesillere doğru aktarılamamasıdır (Gündoğdu, 2019b: 62).

İslam'da sosyal yardımdan geriye kalan kısım ticarete değerlendirilmeli veya kişi ticaret yapamıyorsa murabaha işlemleri ya da finans kurumları aracılığıyla yatırım yapmalıdır. Bu sayede piyasada para her zaman azami miktarda tutulmalıdır. Çünkü paranın stoku malların fiyatlarında artışı meydana getirecektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde de devlet gelirlerinin tamamı bekletilmeksizin gider kalemlerine harcanırdı (Kallek, 2018: 33).

İslam'ın para yaklaşımı modern para sisteminden çok farklıdır. Modern ekonomideki bir birey harcayarak iflasa gideceğini ve biriktirirse zengin olacağını düşünür.

İslam'da ise para infak edilmeli, sosyal yardıma yönlendirilmeli, kalan kısmının ise yatırıma yönlendirilerek herkesin daha müreffeh bir hayat yaşayacağı bir toplum ortaya çıkarılmalıdır. Modern ekonomide harcanan paranın veya malın biteceği varsayılmaktadır. Fakat İslam'da harcadıkça insan daha fazla kazanacak, daha hayırlı nimetlerle donanacak ve felaha kavuşacaktır. Paranın istiflenmesi sonucu oluşan servet modern birey tarafından faize yatırılır ve parayla daha fazla para kazanılacağı öngörülür. Ancak Müslüman servetini faize yatırmak yerine daha hayırlı işlerde harcarsa serveti daha da artacaktır. Parayı istiflemek ve faiz sisteminde değerlendirmek paranın belli başlı birkaç elde toplanmasına neden olmaktadır. Bu orta ve düşük gelirli toplumların alım gücünde azalmaya, ticaretinde ve üretiminde durgunluğa yol açacaktır. Halbuki Allah yolunda harcanan para sayesinde ise toplumun ihtiyaçları sağlanır, alım gücü artar, tarım ve üretimde artış meydana gelir (Mevdudi, 2016: 148).

İslam'ın para anlayışı çerçevesinde olması gereken parayı değerlendirdiğimizde ise; paranın herkes tarafından kabul edilmesi, esas amacının sadece mübadele aracı olması, ödeme aracı olması, üretime ve emeğe (work effort) dayalı olarak sadece üretilen mal ve hizmet kadar piyasada bulunması ve değerini saklaması gerekmektedir. İslami açıdan paranın nasıl olması gerektiği ise bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

5.2 Para Sisteminin Tarihsel Gelişimi Bağlamında İslami Bir Yeni Para Sistemi

Tarihte para sistemleri her zaman bir sistemin çökmesi ve çöken sistemi telafi amaçlı yerine yeni bir sistem gelmesiyle oluşmuştur. Takas sisteminden başlayarak madeni para sistemi ve günümüzdeki fiat para sistemine geçilmiştir. Para sistemlerinin bu serüveninde sadece mübadele aracı olması gereken para, insanların art niyeti ve aç gözlü davranışları yüzünden farklı amaçlarla da kullanılmıştır. Faiz bütün dinlerde yasak olmasına rağmen insanlar bunu dikkate almayıp her para sisteminde bu gayri ahlaki yönetime başvurmuşlardır. Günümüze kadar gelen tüm para sistemleri de faizi teşvik etmiştir.

Asilzade ve Hristiyan Antonio Yahudi tefeci Shylock' tan üç bin duka borç altın alır, eğer ödemezse Antonio Shylock'a vücudundan yarım kilo et verecektir. Antonio'nun gemileri batar işleri sıkıntıya girer ve borcunu ödeyemez. Shylock ise karşılığında vücudundan yarım kilo et istemektedir. Antonio mahkemede genç ve zeki bir avukatın sayesinde kurtulur çünkü senette sadece et yazar ama kan akmadan

et alamaz. Eğer Antonio'dan kan akarsa bir Hristiyan'ın kanını akıttığı için Shylock'un tüm mal varlığına el konulacaktır. Shylock vazgeçer ama bu sefer de bir Hristiyan'ın canına kastetmekten dolayı mallarına el konulur. Antonio ise Shylock'u Hristiyan olması koşuluyla affeder (Shakespeare, 1596).

Her ne kadar bu anekdot hukuk davasındaki bir başarı olarak süslense de asıl hikâye insanların birbirinin açığını gözeterek haksız kazanç elde etmesi ile ilgilidir. Bu münasebetle Faiz bir ahlak kuralı olarak her dinde yasaklanmıştır.

Her para sistemi bir önceki çöken para sisteminin eksik yönlerini kapatmak için geliştirilmiştir. Günümüzdeki kullanılan fiat para sistemi ise nispeten değerli metale dayalı altın ve gümüş sistemlerinden daha başarılıdır. Arzı sınırlı bir maden pazardaki fiyatlarda her zaman spekülasyon yaratır. Ayrıca para sadece mübadele amaçlı temsil ettiği malın bir ölçüsü olmalıdır. Fakat altın sınırlı ve değerli olmasından dolayı spekülasyona açıktır. Günümüzde kullanılan fiat para sisteminin ise dördüncü bölümde bahsettiğimiz üzere özellikle para arzı ve kamu borcu üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Devletlerin keyfe keder sorumsuzca para basması, basılan paraların bir malı değil devlet garantili bir borcu temsil etmesi, basılan paraların para yaratma mekanizmasına yakın kişi ve kurumlara dağıtılması gibi sonuçlara yol açmaktadır. Neticesinde ise mevcut bu sistem toplumun demografik ve davranış kalıplarında olumsuz etkilere, artan davalara, ahlaki yoksunluğa, geçim sıkıntısına, işsizliğe, genç nüfusun azalmasına, doğum oranlarının düşmesine vb. durumlara yol açmaktadır. Bu sorunlar sadece Müslüman toplumların değil tüm dünyanın sorunudur. Bu para yaratma mekanizması hemen hemen tüm dünyada aynı şekilde uygulanmaktadır. Artık bu problemleri çözmek adına daha önce tarihte görüldüğü gibi yeni bir para sistemi arayışına geçilmiştir.

5.3 Alternatif Bir Para Sistemi Olarak Kripto Para

Günümüz yeni para sistemi arayışında Blockchain teknolojisine dayalı kripto para sistemleri ortaya çıkmıştır. Geçmiş para sistemlerinin tarihini incelerken özellikle paranın yaratılış şekline dikkat çekmiştik. Kripto para sisteminde de dikkat edilmesi gereken kısım paranın sistemde yaratılış şeklidir. Şöyle ki İslam para anlayışı paranın üretime ve emeğe dayalı olmasını gerektirmektedir. Günümüzdeki kripto paralar madencilik (mining) süsüyle lanse edilmektedirler. Arkasında gerçek bir üretim ve

emeğe dayalı yapı bulunmamakla birlikte spekülasyona açık, reelden uzak ve tamamen aldatmacadır (Gündoğdu ve Izhar, 2019c: 110).

Kripto para sistemleri 2008 yılında özellikle ödeme sistemleri teknolojilerinde adını duyurmaya başlamıştır. Hatta mevcut para sistemine alternatif bir para sistemi olabilir düşüncesiyle oldukça popüler hale gelmiştir. Fakat kripto paralar teknolojinin yeniliklerini baz aldığı için buna insanlar hızlıca adapte olamamış ve kullanım oranı oldukça sınırlı kalmıştır. İlk çıktığı 2008 yılından 2018 yılına kadar kripto paraların diğer paralar karşısında sirkülasyonu %2 seviyesinde kalmıştır (Alpago, 2018: 413).

Kripto para, bir Merkez Bankası veya kurum ve kuruluş tarafından çıkarılmamış paraya alternatif olarak kullanılabilen bir değer elektronik açıdan temsilidir (ECB, 2015:6). Tanımdan da anlaşılacağı üzere arkasında bir Merkez Bankası, kuruluş veya devlet bulunmamaktadır. Bir şifre ile oluşturularak güvenliği sağlanmaktadır. Bu şifre ile ancak alınıp satılabilir veya dijital ortamlarda işlem görebilir. Islak imza gerektirmeden güvenli bir biçimde muhafaza etmeyi ve transfer etmeyi sağlayan kendi kendini denetleyen dijital sisteme ise Blockchain teknolojisi denilmektedir. Blockchain tüm kayıtların dijital ortamda kripto edilerek tutulmasını sağlayan bir teknolojidir. Muhasebe kayıt sistemi defter-i kebir gibi görülse de tek merkezli bir sistem değildir ve kayıtlar blok zincirleri halinde tüm üyelerde mevcuttur (Doğan, 2018: 236). Daha önceki bölümlerde Müslümanların ortaya çıkardığı para transferi ve kayıt sistemi olan süfteceden bahsetmiştik. Mevcut kayıt sistemi de süftecenin devamı niteliğindedir. Blockchain' in meydan okuduğu mevcut finansal kayıt sistemi yüzyıllar boyunca çeşitli bilgi ve birikimlerle geliştirilmiş defalarca denenmiş ve halihazırda güvenle kullanılan sağlıklı bir sistemdir. Blockchain teknolojisi ise mevcut kayıt sistemiyle alakasız herhangi bir yasal dayanağı olmayan yanlış bir para teknolojisi sistemidir. Mevcut kayıt sistemi yılların bilgi birikimi ve tecrübesiyle günümüz halini almışken şu haliyle felsefi olarak arızalı olan Blockchain sisteminin kullanılması düşünülmemelidir.

Kripto paraların arkasında bir devlet olmadığı için mali açıdan bağımsızlığı da öne sürülmüştür. Bu durumda devletin kontrol edemediği bir hareketin vergisini de isteyemeyeceği varsayılmıştır. İnsanlar bu sayede daha az vergi ödeyip para transferi gibi maliyetlerini de düşürebileceklerini ummuşlardır. Bu özellikleri ile kripto paralar kara paraya sahip kişilerin de işlerini kolaylaştırmaktadır.

Kripto paraların kısaca özellikleri: merkezi bir otoriteye bağlı olmama, arkasında herhangi bir Merkez Bankası veya kuruluşun olmaması, Blockchain teknolojisiyle beraber dağıtık bir yapıya sahip olma, arz edilen veya edilecek miktarın belirli olması, olarak sıralayabiliriz (Ergun ve Esenkaya, 2019: 50). Kripto paraların sözde üretiminde belirli kriterlere bağlı olarak arz edilen miktarın belirli olduğu ve herkesin istediği kadar üretemeyeceği belirtilmektedir. Sınırlı olan değerli madenlerin para olarak kullanılması beraberinde spekülasyonları getirmektedir. Para sadece mübadele amaçlı olmalıdır. Para olarak kullanılan madenin kendine ait de bir değeri olacağı için mübadele aracı olarak kullanılması söz konusu değildir. Nitekim değerli madenlere altına ve gümüşe dayalı geçmiş para sistemleri bu nedenle çökmüştür. Sınırlı maden rezervine karşın daha fazla para basılmış ve para sistemi reel ekonomiden uzaklaşmıştır. Benzer bir durum mevcut kripto paralar içinde söz konusudur.

Günümüzde ortaya çıkan kripto paraların teorik açıdan caiz olup olmamasını tartışmakla sonuç alınamayacağı açıktır. Yani kripto paraların mübadele aracı olabilmesi, teknolojisi, kolaylığı, faydası zararı vb. gibi konulardan ziyade bu paraların nasıl yaratıldığına dikkat edilmesi gerekmektedir. Şöyle ki İslami açıdan paranın nasıl olması gerektiğini izah ederken üretime ve emeğe dayalı mübadele aracı olması koşulunu belirtmiştik. Mevut kripto paralar ise sözde üretim; (mining) denen tamamen bir aldatmacayla doğmaktadır. Para yaratma herhangi bir reel üretime ve emeğe dayanmamaktadır. Ekran kartı işlemcisi (CPU) ve elektrikle sözde üretimi yapılan bu paraların (coin) aldatmacadan ibaret olduğu açıkça ortadadır.

İslam'da helal kazanç için ticaret teşvik edilmiş, aldatma ve garar yasaklanmıştır. Dolayısıyla bir akitte malın ne olduğu, satanın kimler olduğu, fiyatı ve cinsi açıkça belirtilmeli ve karşılıklı rıza olmalıdır. Fakat mevcut kripto paralar kullanılarak yapılan alışverişte bu kriterlerin yok sayıldığı görülmektedir. Yani tarafların bilgisi saklıdır ve bu garar ilişkisi doğurmaktadır. Bu yönden mevcut kripto paralarda içerik belirsizlikleri vardır ve bu yönden kripto paralar ayrıca sakıncalar barındırmaktadırlar. Kripto paralar teknoloji temelli olmaları hasebi ile insanların hayatında özellikle para transferi açısından kolaylık sağlamaktadır. Zaman ve mekâna bağlı olmaksızın anlık para transferi ve bunun daha az maliyetli olması kripto paraların tercih edilmesinde en büyük etkidir. Ayrıca elektronik ortamda kriptolu olarak oluşturulmaları ise güvenlik açısından tercih edilmelerini sağlamaktadır. Bu nitelikler paranın kolay taşınabilirliği ve güvenliği özelliklerine denk gelmektedir. Kripto paraların ortaya çıkması günümüz

bankacılık sisteminde ARGE çalışmalarının yapılmasını sağlamış ve artan rekabet kripto paraların gelişimini daha da kolaylaştırmıştır.

Kripto paralar sadece elektronik ortamda kullanılacağı için kayıt dışı ekonomiyi kayıt içine almada oldukça faydalı olacaktır. Günümüzde artan maliyetler ve KDV tarzı işlem vergileri, ki İslam'da yasaklanmıştır, nedenleri ile insanlar ticaretlerini kayıt dışı ekonomi altında gerçekleştirmeyi tercih etmektedirler. Bu ödenecek olan vergiye ve bilgi eksikliğine doğrudan etki yapacaktır. Ancak İslami açıdan uygun kripto paraların kullanılması ile kayıt dışı ekonominin önüne geçilecek ve tam anlamıyla etkin bir vergilendirme yapısı oluşabilecektir (Doğan, 2018: 243). Her ne kadar kayıt içi ekonominin artmasıyla etkin bir vergi sistemi oluşacak olsa da İslami açıdan vergiler uygun olmayıp yasaklanmıştır. Bununla birlikte ticari faaliyetlerin organize pazarlarda kayıt altında yapılması İslami açıdan tavsiye edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine pazarını bu saikle kurmuş ve kurarken vergi alınmamasını buyurmuştur (İbn Mace, Ticarat: 40). Modern olarak da vergi sistemi gelir dağılımında adaletsizliğe yol açmakta ve para yaratma mekanizmasına yakın olmayan insanlara da ağır yükler getirmektedir. Ancak İslam dini vergi toplanmasına karşı çıkararak ticaretin kayıt altında şeffaf piyasalarda kolaylaştırılmasını ve artırılmasını önermektedir.

5.4 İslami Açıdan Para Nasıl Olmalı

İslam helal kazanç için ticareti tavsiye etmiştir. Dolayısıyla ticarete mübadele işlemlerini kolaylaştırmak günümüzde kripto para altyapısıyla mümkündür. 2017 yılında adı sıkça duyulmaya başlanılan mevcut kripto paraların yaratılma şekillerinin İslami açıdan uygun olması gereklidir. Mamafih daha önceki para sistemleri faiz, garar ve aldatma içermeleri nedeni ile çökmüşlerdir. Dolayısıyla modern para sisteminin sorgulanması ve yeni para sistemi arayışlarının başında gelen kripto para da İslami açıdan sorgulanmak durumundadır. Burada en başta gelen kural ise bu sistemde para yaratmanın gerçek bir mala, üretime ve emeğe dayalı olup olmadığıdır.

İslam'da paranın yaratılması başka bir insanın talep edeceği ürünün üretilmesi ile başlamalıdır. Bir çiftçi piyasada bulunmayan ve talebi olan bir ürünü ürettiğinde otomatik olarak para da yaratılmış olmalıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere paranın oluşumu ticaretle başlamaktadır. Bu kısma kadar paranın oluşumu faizsiz ve İslam'a uygun bir şekilde gerçekleşmiştir. Üretime dayalı olarak oluşan bu paraların kendi aralarında bir mübadele özellikleri olması gerekmektedir. Çünkü üretilen ürün kadar

para çeşitliliği doğacaktır ve bu paraların kendi aralarında takas sistemine ihtiyacı vardır. Bu da ancak devletin kontrolünde sağlanabilir. Bu minvalde üretilen ürün kadar para faizsiz bir şekilde oluşmuş ve para üretme mekanizmasındaki tefecilik ve aldatma da ortadan kalkmıştır. Bu işlemlerin günümüzde kripto para teknolojisinin altyapısı ile gerçekleştirilmesi ve kontrol edilmesi kolay ve mümkündür. Ancak buradaki kripto paraların özelliklerinin de İslami açıdan uyumlu olması gerekmektedir.

Makasid açısından kripto para hangi insan olursa olsun din, dil, ırk, mezhep, statü veya uyruk gözetmeksizin tüm insanlık için su gibi erişilebilir olmalıdır. Yine hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm insanları kapsayan evrensel bir mikro finans yatırım platformu olmalıdır. Kripto paraların evrensel olması açısından karar vericiler ve ilgili otoriteler şeffaflık, dürüstlük gibi ilkeleri gözetmeli manipülasyon, spekülasyon, aldatma, dolandırıcılık gibi İslam dininin yasakladığı uygulamalardan kaçınılmalıdır (Billah, 2019: 223).

İslami açıdan para altın, gümüş, buğday vb. herhangi bir meta hatta kripto para mübadele aracı olarak kullanılabilir. Bu değişim aracı ticareti kolaylaştırma amaçlı olmalıdır. Dolayısıyla bu araçların mübadele aracı dışında bir meta olarak ticaretinin yapılması mümkün değildir. İslami açıdan önemli olan paranın uygun şartlarda yaratılmasıdır. İnsanlık tarihinde para sistemi daha önceki bölümlerde de anlattığımız üzere takas sisteminden başlayarak bugünkü kâğıt para sistemine doğru evrim geçirmiştir. Her sistemin ortaya çıkması aslında bir çöken sistemin eksik yönlerini gidermek içindir. Ancak günümüzde kullanılan kâğıt para sistemi mükemmel bir para sistemi değildir ve eksik yönlerini gidermek amaçlı ortaya çıkması mümkün olan kripto paralar da son para sistemi olmayacaktır. Çünkü insan kusursuz değildir ve mükemmel para sistemi de henüz ortaya çıkmamıştır. İnsanlar aynı hataları yapmaya devam ettikçe tarih tekerrür edecektir. Amacımız ortaya çıkan yeni para sistemlerinde İslam iktisadının ilkelerinin gözetilmesine yardımcı olmak olmalıdır. İslam iktisadı perspektifine göre para sistemi şu özellikleri taşımalıdır (Gündoğdu, 2019a: 41-47):

- a) Para sistemi ticaretten başlamalı, bir ürün talep edildikçe gelen talebe göre para oluşmalıdır. Yani ihtiyaçlar zincirine göre para yaratılmalı ve yeni yaratılan paraya karşın üretim ve emek olmalıdır.
- b) Spekülasyona dayalı sıfır toplamlı oyun (zero sum game) ve haksız rekabetin yerine, üretim ve emeğe dayalı katma değer içeren, ticaret yoluyla iş birliğini teşvik eden ve emek (work effort) gösterilerek para kazanılmalıdır. İnsanlar

sadece başka yerlerde çeşitli nedenlerle talep edilen ürünleri üretmeli ve kendi parasını oluşturmmalıdır. Ayrıca devlet otoritesiyle bu paraların mübadelesi sağlanmalı ve serbestçe erişimi kolaylaştırılmalıdır.

- c) Para yaratma işlemi günümüzdekine benzer hazine tahvilleri gibi riba içeren kontratlarla değil ticareti kolaylaştıran şeriat uyumlu riba içermeyen kontratlarla olmalıdır. Bu bağlamda tarımsal üretimde kullanılan Murabaha kontratları bu gayeyi gerçekleştirebilirler.
- d) Oluşturulan para miktarı piyasadaki reel mal ve hizmetlerin değeri ile ilişkili olmalıdır. Türev araçlar gibi, riba, garar ve maysir içeren, piyasalarla finans ve reel ekonomi arasında fark oluşturmamalıdır. Oluşturulan kripto para veya herhangi bir para asla piyasadaki mal veya hizmetten bağımsız ilişkisiz olmamalıdır.
- e) Paranın değeri ve temsil ettiği mal veya hizmet kesinlikle enflasyondan veya varlık şişmesinden etkilenmemeli veya sebep olmamalıdır.
- f) Elektronik takas platformu ile elektronik parayla yapılacak olan ticarete günlük ticaret hacmi kadar para arzının ve talebinin platform ile sağlanması gerekmektedir. İkili-danışıklı ticaret önlenmelidir. Bunun sağlanmadığı durumda paranın arzında gerçekten kopuk bir artış olacaktır ve piyasa düzenini bozulacaktır.
- g) Ticari piyasalarda adil fiyat oluşumunu garanti etmek için gerekli olan politika ve kanunlar, taraflara ve sisteme güven sağlayacak şekilde, uygulanmalıdır.

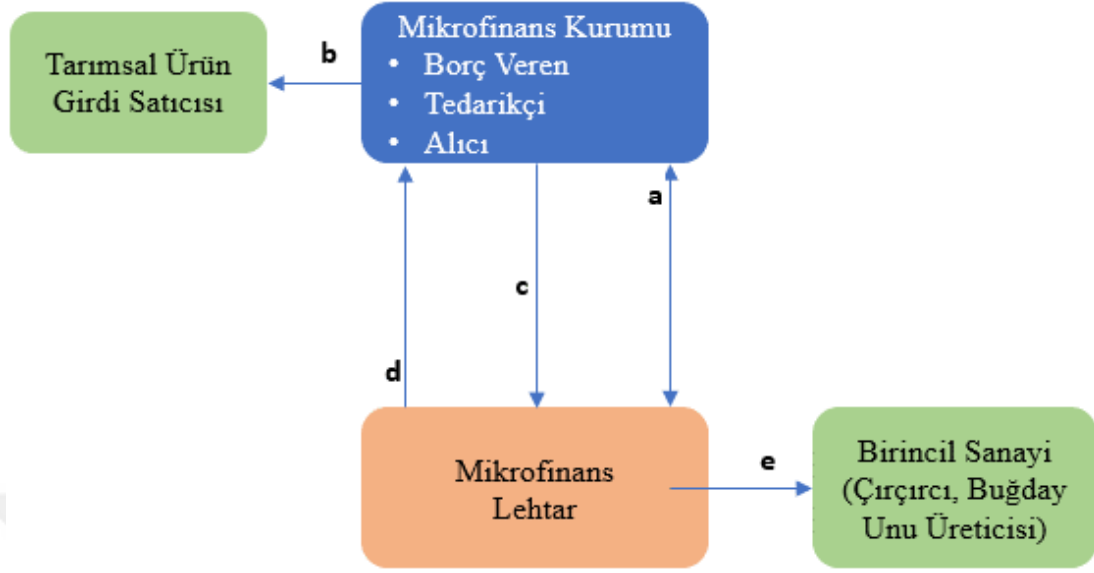
Tüm bu süreçlerden sonra günümüzdeki kâğıt para ve kısmi rezerv bankacılık sisteminin aksine üretim ve emeğe dayalı bir para sistemi oluşacaktır. Devamında ise günümüzde de çokça bahsedilen faizsiz finansman mekanizmaları, ki kısmi rezerv bankacılığını besleyen mevduat bankacılığı iş modelinden de vaz geçilerek, uygulamaya geçebilecektir. İslami açıdan faizsiz finans mekanizmalarının Şeriata ve Makasıda uygun bir şekilde uygulanabilmesi ancak İslami açıdan uygun bir para sisteminin geliştirilmesiyle mümkündür.

Bu şekilde uygulanan para sistemi toplumda gelirin adaletli dağıtılmasına yardımcı olacak, bu insanları üretime yöneltecek ve herkes çalıştığı kadar kazanacaktır. Nitekim Yüce Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de de şöyle buyurmuştur: "İnsan için ancak çalıştığı vardır" (Necm, 53/39). Ayetten de anlaşılacağı üzere üretim ve emeğe dayalı bir para sistemiyle insanlar ürettiği ve emek verdiği kadar helal kazanç elde edecektir. Çağdaş

para sistemiyle toplumda yozlaşma yaşanmakta, varlık fiyatlarının şişmesiyle gençlerin evlenme oranı ve doğum oranları düşmektedir. Halbuki İslam'a uygun üretim ve emeğe dayalı para sistemiyle toplumdaki yozlaşmanın önüne geçilebilecek, varlık fiyatlarında spekülasyonun önüne geçilmesi ve artan doğum oranlarıyla birlikte nüfus artacak ve ekonomik büyüme için gerekli olan sürdürülebilir talep ortaya çıkacaktır.

İslam dininde herhangi bir para yaratma yöntemi direkt olarak öngörülmemekle birlikte konunun yasakları, yapılacakları veya yapılamayacakları kesin olarak ortaya konulmuştur. İslami açıdan para üretime ve emeğe dayalı olmalıdır. Paranın yaratılması ise başka bir ihtiyaç sahibinin talep edeceği ürünün üretilmesi ile başlamalıdır. Daha önceki bölümlerde anlatılan lisanslı depoculuk sistemi İslami açıdan para yaratma sürecine uygulanabilir bir alt yapı sunma potansiyeline sahiptir. Bu sistemde para yaratmanın tedarik zincirlerinden başlayarak çiftçilerle yapılan İslami mikrofinans sözleşmeleri vasıtası ile gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bu basit süreçle başlayan model elektronik depo sertifikaları (electronic warehouse receipts, e-WR) ve lisanslı depolar (licensed warehouses, LW) altyapısı ile geliştirilebileceği görülmektedir. Elektronik ticaret platformu sayesinde uluslararası ticaretin geliştirilebilmesinde ve ticari ödemelerin kolaylaştırılmasında etkin rol sağlanabilir. Bu model ile emeğe ve üretime dayalı tedarik zincirinden ortaya çıkan bir para sistemi ortaya çıkabilir ve mevcut sistemin eksik yönleri ıslah edilebilir. Şekil 5.1 önerilen İslami mikrofinans yapısı açıklanmaktadır. Çiftçilere İslami finans sözleşmeleriyle üretim girdisi de sağlanan bu yapı ile Mikrofinans Kurumu'na da (MFK) finansman hattı sağlanmaktadır (Gündoğdu, 2020: 7).

Şekil 5.1: İslami Mikrofinans

Kaynak: Gündoğdu, 2020: 7

Şekil 5.1’de MFK borç vermenin yanı sıra çiftçilerin hasatları için de tedarikçi ve alıcıdır. Bu sayede MFK pazarda kırılğan çiftçiler için uygun rekabet ortamını da sağlamaktadır. Çiftçiler ile MFK arasındaki sözleşmelerin para birimi (currency) İslami bir para yaratma sisteminde doğacaktır. İş akışını açıklarsak;

- a) MFK, İslami elektronik para birimi (e-para (ﷲ), e-dinar, vs.) üzerinden İslami sözleşmeleri (Murabaha, Müşareke veya Mudaraba) imzalar.
- b) MFK çiftçilerle yaptığı anlaşmaya yönelik tedarikçi görevini yerine getirmek için tarım ürünleri girdi satıcısından 100 ﷲ değerinde örneğin gübre, tohum vb. satın almaktadır.
- c) MFK ile çiftçiler arasında bir Murabaha sözleşmesi yapıldığını varsayarsak, MFK aldığı tarımsal girdileri satar. Örneğin, MFK sabit bir fiyat ve kur üzerinden 100 ﷲ karşılığında aldığı gübre veya tohumu altı ay sonra ödenmesi için çiftçilere 106 ﷲ olarak satıyor.
- d) Altı ay sonra çiftçilerin hasadı 306 ﷲ’dır. 106 ﷲ kesilir ve kalan 200 ﷲ çiftçinin hesabına yatırılır.
- e) MFK aldığı hasadı 400 ﷲ’ya veya pazardaki fiyatıyla satabilir.

Bu sistemde para, İslami açıdan üretime ve emeğe dayalı olarak yaratılmıştır. Her MFK satın alımında para yaratılacak ve referans fiyatlarla bu desteklenecektir. Ayrıca e-para, ki bu bir hesap parasıdır, sahipleri İslami bankalar üzerinden de paralarını başka para birimlerine çevirebileceklerdir. Bu sayede emeğin değeri de korunmuş

olacaktır. Sistem yaygınlaşıp hasat ürünlerinin satıldığı elektronik platformda tüm emtialar için referans fiyatlar oluşuktan sonra bu hesap parasının fiat paralar ile bağlantısı, karşılığında MFK tarafından tutulan fiat paranın sanayide girdi olarak kullanılan metal emtiaya çevrilmesi ile, belli bir difüzyon seviyesi sonrası kesilebilir. E-para için desteklenen eşdeğerinde bir sepete ihtiyaç vardır. İslami bankanın 400 ₺ değerinde bir metaya ihtiyacı vardır. Çünkü e-paranın değeri yalnızca işlem gören metalara bağlanarak korunmalıdır (Gündoğdu, 2020: 7). Sağlanan ek finansal hizmetlerle, cari ve yatırım hesapları gibi, finansmana ihtiyaç duyan çiftçiye kredi verilebilir, çiftçinin parası herhangi bir paraya dönüştürülebilir, çiftçi talep ederse parasını spesifik Murabaha işlemlerine yatırabilir veya başka birine transfer edebilir. Sistemin geliştirilmesiyle birlikte bu ihtiyaçlar uluslararası düzeyde de sağlanabilecektir. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için çiftçilere lisanslı depolama hizmeti (Şekil 3.1) sağlanmalıdır.

Şekil 3.1’de Mahsullerini lisanslı depolara (LW) getiren çiftçilere malın cinsi, kalitesi, türü vd. niteliklerini taşıyan bir elektronik depo sertifikası (e-WR) verilir. Aynı zamanda alınan mahsuller lisanslı depolarda sigorta edilmektedir. Mahsulünü teslim eden çiftçi ürününü borsada hemen satabilir ya da paraya ihtiyacı yoksa sonra satılmak üzere lisanslı depolarda bekletebilir. Ayrıca aldığı elektronik depo sertifikasını başkasına nakit karşılığı verebilir veya bankada teminat tutarak kredi kullanabilir. Günümüz kripto para sistemi ile bunu daha kolay bir şekilde uygulamak mümkün olabilir (Gündoğdu, 2016: 251). Tarladaki ürün emtia olmayıp İslami para yaratma sürecinde kullanılamazken, spesifikasyonları lisanslı laboratuvarlarda belirlenmiş ve belli saklama koşullarında sigortalı bir şekilde saklanan ürünler emtia niteliği kazanmışlardır. Bu niteliklerin depo sertifikası (E-WR) ile ispatlandığı bir düzende süreç içinde emeğe dayalı bir şekilde İslami para üretmek ve sistemi uluslararası ticaret ile uluslararası İslami para sistemine çevirmek mümkündür. Bu sayede enflasyon, tahvil faizi ve döviz kurlarının ortaya çıkardığı sorunlar bertaraf edilebilmekte, üretim ve ticaret düzleminde bir iktisadi tefekkür gündemi ortaya çıkabilmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA

Günümüzde Merkez Bankaları para politikasını ve finansal sistemi yönetmektedir. Para sadece mübadele aracı olması gerekirken emtialaştırılmış bir şekilde ticareti yapılmaktadır. Tarihte para sistemleri, her zaman çöken bir önceki para sisteminin eksik yönlerini tamir etmeye yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde de mevcut para sisteminden kaynaklanan ekonomik ve toplumsal sıkıntılar mevcuttur. Tamamen borçlanma üzerine kurulmuş bir para sisteminde ekonomik büyümeler gerçekleşmiş, kurum ve kişiler yatırımlarını ve harcamalarını yapmıştır. Ancak geldiğimiz noktada borç stokunun büyüklüğü, balon varlık fiyatları oluşması ve sosyal çöküntülerin yaşanması nedenleriyle mevcut para sistemi sorgulanmaya başlanmış ve yeni bir para sistemiyle mevcut sistemin eksik yönlerinin onarılması kaçınılmaz hale gelmiştir. Yeni para sistemi arayışlarının en belirgin olanlarının başında İslami çözüm önerileri gelmektedir. Özellikle paranın oluşumu, riba ve garar ilişkisi gibi konular oldukça dikkat çekmektedir.

İslam dünyasında siyasal İslami hareketlerin ve toplumsal çöküşlerin yaşanmasının en önemli sebeplerinden birisi, İslami ilkelere dayalı bir para ve ekonomi sisteminin uygulanması yerine kapitalist, komünist vb. sistemlerin uygulanmaya çalışılmasıdır. Bu çalışma ile mevcut para sisteminin aksayan yönlerine ve beraberinde getirdiği olumsuz etkilere İslami bir çözüm önerisi sunmak ve yeni bir para sisteminin tetkikini yapmak amaçlanmıştır.

İslam'da para üretime ve emeğe dayalı olmalıdır. Paranın asıl rolü ticareti kolaylaştırmaktır ve elektronik paranın bu İslami rolü yerine getirmesi mümkündür. Bu sayede elektronik para günümüz para sisteminin temel problemlerine çözüm sunabilir. Ayrıca elektronik para sayesinde kayıt dışı ekonomi de kayıt içine alınacak ve ticaretin sağlıklı, şeffaf bir şekilde ve uygun platformlarda yapılması sağlanacaktır. Ancak günümüzde ortaya çıkan kripto paralar kesinlikle İslam'a uygun olmayıp aldatma ve garar içermektedir. Nedeni ise bu paraların sözde madencilikle üretilmesidir.

Mevcut kripto paraların kullanımı ve popülaritesi gün geçtikçe artmaktadır. Özellikle finans ve banka kesiminin ARGE çalışmaları hız kesmeden devam etmektedir. Mevcut kâğıt para sisteminin yerini kripto paralar alabilir mi? Tarihte para her zaman

fiziki olandan fiziki olmayana doğru ilerlemektedir. Bu sava göre kripto paraların mevcut para sisteminin yerini alması muhtemeldir ve bunun beraberinde sosyal ve iktisadi hayatta önemli değişiklikler getirmesi beklenmelidir.

Mevcut para sisteminde paranın yaratılması riba içeren hazine tahvillerinin satışlarıyla gerçekleşmektedir. Kripto paraları da bu yönüyle inceleyecek olursak yaratılma sürecinde sözde madencilik (mining), garar ve aldatmaca bulunmaktadır. İslam dininde ise bunlar kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Yaygınlaşan kripto paraların ödeme işlemlerine aracılık etmesi her ne kadar takdirle karşılanırsa da kendiliğinden gelen değeri, temsil ettiği malın değerinden bağımsız olarak hareket etmektedir. Yani paranın sadece mübadele aracı olması özelliğinin aksine kripto paraların kendine ait bir değeri vardır ve bu değer spekülasyona açık ve volatildir. Ancak İslam'da mübadele aracı olarak kullanılan paranın ticareti yapılamaz ve mal gibi kendine ait bir değeri de olamaz. Mevcut kripto paraların bu özelliği tarihte altın para sisteminin hüsrarla sonuçlanmasını anımsatmaktadır. Salt bu konuda her ne kadar diğer eksik yönleri olsa da günümüzdeki kâğıt para sistemi mevcut kripto paralardan ve geçmişteki kıymetli metallere dayalı para sistemlerinden daha başarılıdır.

İnsanlık tarihinde mükemmel bir para sistemi uygulanamamıştır. Yeni para sistemi arayışları da hata içerebilir ve konunun İslami açıdan sorgulanması gerekmektedir. Bu sorgulama sadece helallik veya haramlık tartışmasıyla sınırlı kalmamalı İslami bir alternatif ortaya konulmalıdır. İslam mükemmel bir para sistemini öngörmemekte fakat uyulması gereken kuralları ve neyin yapılıp neyin yapılamayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Kripto paraların helalliğinin veya haramlığının tartışılması bir yana dursun eksik veya hatalı yönlerinin alternatif bir para sistemi önerisi olarak sunduğumuz lisanslı depoculuk sistemiyle birlikte Makasıda uygun bir şekilde giderilmesi mümkündür. Temel sınırlarının ortaya konulduğu bu öneri, yapılacak başka akademik araştırmalar ve yayınlar ile geliştirilebilir. Bu şekilde bir akademik yaklaşım ile İslami açıdan uygun bir para sisteminin tarihte yerini alabilmesi mümkün olacaktır.

Para yaratma konusu İslami açıdan kritik öneme sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de de altın veya gümüş biriktirmek yerine bilhassa üretim ve emek (work effort) tavsiye edilmiştir. Altın ve gümüş para sistemi eksikleriyle birlikte günümüzde İslami açıdan ideal bir para sistemi değildir. Bu bağlamda lisanslı depolardaki tarım finansmanı örneğinde olduğu gibi tarımsal emtia finansmanı ve elektronik depo sertifikası

ticaretinden başlanılarak İslami para yaratılmaya başlanılabilir ve zamanla bu öneri mevcut para sisteminin eksiklerini gidererek yerini alabilir.

Elektronik depo sertifikası (e-WR) ve lisanslı depoculuk (LW) sistemi devlet gözetiminde geliştirilmeli ve yasal bir çerçeve sağlanmalıdır. Bu sistem uluslararası ticarete konu tüm işlem ve uygulamalara entegre edilmelidir. Bu sayede İslami açıdan uygun bir elektronik para ve uluslararası İslami bir para sistemi oluşturulabilir. Aksi durumda kıymetli maden peşinde koşan mütegalibe güruhu tarafından yazılan insanlık tarihi tekerrür edecek, insan insana düşman olacak ve insanoğlu meleklerin itirazını haklı çıkaracak şekilde kan akıtacaktır. “Bir zamanlar Rabbin meleklerle: "Ben yeryüzünde bir halife yapacağım," demişti. (Melekler): "Orada bozgunculuk yapan, kan döken birisini mi halife yapacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz?" dediler. (Rabbin): Ben sizin bilmediklerinizi bilirim," dedi (Bakara, 2/30).”

Lisanslı depoculuk sisteminin üretim ve emeğe (work effort) dayalı para sistemine geçişin en güzel örneklerinden birisi olabileceği değerlendirilmektedir. Ribaya dayalı borç senetleriyle para yaratma yerine alın terine karşılık gelen para yaratılması bu sistemde mümkündür. Herkes çalıştığı, ürettiği kadar paraya sahip olmaktadır ve bu adaleti de tesis etmektedir. Paraya erişim sadece devlete ve bankalara yakın olan kişilerin imtiyazından çıkarak herkese açık hale gelmektedir. Para arzı piyasadaki üretim kadar olduğundan günümüzdeki enflasyon kavramı ortadan kalkacaktır. Tüm işlemler elektronik ortamda gerçekleşeceğinden vakaların tespiti anlık yapılacak olup aldatma ve garar önlenecektir. Bu sayede ölçülebilir, şeffaf ve güvenilir bir ticaret piyasası doğacaktır. Sistem aynı zamanda tedarik zincirine dayandığı için kalkınma tüm dünya için kartopu etkisi ile gerçekleşecektir.

Sonuç olarak, halihazırda mikro düzeyde kullanılan ve çalışmamızda da önerilen lisanslı depoculuk sistemi iş modeliyle birlikte günümüz para sisteminin eksik yönlerine çözüm sunulabileceği ortaya konulmuştur. Ticareti kolaylaştırma rolü gereği İslami açıdan uygun bir kripto para sistemiyle birlikte önerilen lisanslı depoculuk sistemi geliştirilebilir ve uluslararası alanda uygulanabilir. Bu çalışma ile günümüz para sistemine alternatif İslami bir para sisteminin temel yapısı ortaya konulmakta ve az sayıda çalışma yapılan bu önemli konunun derinlemesine yapılacak olan akademik çalışmalarla geliştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbay, O. S. (2011). Küresel Finansal Krizin Kökenleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Bilimler Metinleri*, (2): 1-13.
- Akdiş, M. (2011). *Para Teorisi ve Politikası*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Akıncı, G. Y., Akıncı, M. ve Yılmaz, Ö. (2014). Lale Çılgınlığı'ndan Mortgage Krizi'ne Spekülatif Balonlar. *Tarih Okulu Dergisi*, 7: 719-749.
- Aktan, C. C., Togay, S. ve Utkulu, U. (1998). *Nasıl Bir Para Sistemi? Parasal Disiplin ve Parasal İstikrar İçin Alternatif Öneriler*. İstanbul: İMKB Yayınları.
- Alkış, A. (2018a). İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2): 69-90.
- (2018b). İslâm Hukukunda Faizin İlleti. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31): 113-160.
- (2019). İslam Hukukunda Katılım Sigortacılığı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1): 1-21.
- Alpago, H. (2018). Bitcoin'den Selfcoin'e Kripto Para. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2): 411-428.
- Asutay, M., Khawaja, M. J. ve Toseef, A. (2015). Fiyat Davranışı, Sermayenin Modeli ve İslam Ekonomisi (C. Yıldırım, Çev.). *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 209-228.
- Atakişi, A. (2016). Merkez Bankalarının Fonksiyonları ve Türkiye'de Merkez Bankacılığı. Y. Aydın (Der.), *Türkiye'de Para ve Kur Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 85-102.
- Balaylar, N. A. & Duygulu, A. A. (2004). Türkiye'de Para İkamesi Olgusu ve Para Talebinin İstikrarı. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2): 33-54.
- Bayındır, A. (2007). *Ticaret ve Faiz*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- (2010). *Kur'an-ı Kerim Meali*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.

- (2012). Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Toplumunda Madeni Paralar ve Kâğıt Paralar. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 0(2): 15-36.
- Bayındır, S. (2015). *Fıkhi ve İktisadi Açıdan İslami Finans-II (Para ve Sermaye Piyasaları)*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Billah, M. M. S. (2019). Halal Cryptocurrency: Its Establishment and Operational Mechanisms, M. M. S. Billah (Edit.), *Halal Cryptocurrency Management*, Cham: Palgrave, 221-235.
- Darıcı, B. (2009). *Para Politikası ve Finansal İstikrar: Türkiye Örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dedekoca, E. (2016). Gevşek Para Politikasının İkizi: Negatif Faiz. <http://ankaenstitusu.com/gevsek-para-politikasinin-ikizi-negatif-faiz/> [31.10.2019].
- Demir, F. (2002). Sigorta (Akile Müessesesi ve Süftece Muamelesi Işığında Bir Tedkik). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43(2): 169-200.
- Diyamet İşleri Başkanlığı (2005). *Kur'an-ı Kerim Meali*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Doğan, H. (2018). İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(2): 225-253.
- Durmuş, A. (2008). *Fıkhi Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ebussuud, M. (1969). *İslami İktisadın Esasları* (A. Özek, Çev.). İstanbul: Fatih Matbaası.
- Erdoğan, S. ve Orhan, O. Z. (2018). *Para Politikası*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Ergin, F. (1972). *Para Siyaseti*, İstanbul: Sermet Matbaası.

- Ergun, H. & Esenkaya, A. (2019, Nisan). Kripto Paralar ve Blockchain Teknolojisinin İslami Finans Açısından Değerlendirmesi. *Finans ve Etik Kongresi*. KTO Karatay Üniversitesi, İstanbul.
- Eser, E. (2015). İslam Hukuku Açısından Hilenin Meşruiyeti (İslami Finans Kurumlar Örneği). *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (25): 225-250.
- Evlimoğlu, U. & Gümüş, U. T. (2018). İtibari Paranın Kullanımdan Kaldırılmasına Yönelik Teorik Bir Değerlendirme. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2): 167-183.
- European Central Bank. (2015). Virtual Currency Schemes- A Further Analysis. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemesen.pdf> [11.11.2019].
- Ferguson, N. (2011). *Paranın Yükselişi – Dünyanın Finansal Tarihi* (B. Pala, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gali, J. (2014). Monetary Policy and Rational Asset Price Bubbles. *American Economic Review*, 104(3): 721-752.
- Görmüş, Ş. (2016). İslam İktisadı İnsanlık için Bir İhtiyaç mı? *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 1(2): 161-170.
- Gözübenli, B. (1986). *İslam'da Para ve Fonksiyonları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Erzurum.
- Güçlüay, S. (2001). Ortaçağda Ticari Müesseseler (Bankalar, Birlikler, Şirketler). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2): 295-304.
- Gündoğdu, A. Ş. (2016). Islamic Electronic Trading Platform On Organized Exchange. *Borsa İstanbul Review*, 16(4): 249-255.
- (2019a). *A Modern Perspective of Islamic Economics and Finance*. Bingley: Emerald.
- (2019b). Poverty, Hunger and Inequality in the Context of Zakat and Waqf. *Darulfunun İlahiyat*, 30(1), 49-64.

- (2020). Exploring Novel Islamic Monetary System: Islamic Way of Money Creation from Supply Chain to International Trade. *International Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 11(1).
- Gündoğdu, A. Ő. & Izhar, H. (2019c). Characterizing Cryptocurrencies and Why It Matters, M. M. S. Billah (Edit.), *Halal Cryptocurrency Management*, Cham: Palgrave, 107-116.
- Güneş, C. (2019). Kur'an'da Makro ve Mikroekonomiye İlişkin Kurallar. *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 5(1), 61-91.
- Hasenî, A. (1996). *İslâm'da Para* (A. Esen, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Hülsmann, J.G. (2008). *The Ethics of Money Production*. Alabama: Ludwig von Mises Institute.
- İnalcık, H. (2011). *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Kallek, C. (2018). *Sosyal Servet: İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul: Klasik.
- Keleş, A. (1998). *İslam'a Göre Para Kavramı (Tarihi, Tanımı ve Fonksiyonları)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Keskin, H. D. & Memiş, S. (2015). Tarımsal Mamullerde Lisanslı Depoculuk Sisteminin Rolü. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2): 619-633.
- Kovancılar, B. (2013). ABD'de Bütçe Açık ve Fazlaları: Tarihsel Bir İnceleme. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2): 67-90.
- Levy, B. (2009). *Conquistador: Hernán Cortés, King Montezuma, and the last stand of the Aztecs*. New York: Bantam.
- Melzter A. H. (1991). US Policy in the Bretton Woods Era. *Federal Reserve Bank of St. Lois Review*, 73: 54-83.
- Mevdudi, A. (2016). *İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri* (Çıra, Çev.). İstanbul: Çıra Yayınları.

- Mızrak, G. (2012). Ürün İhtisas Borsacılığı Sisteminde Lisanslı Depoculuğun Rolü. http://www.gurbuzmizrak.com/Yayinlarim/Lisansli_Depoculuk_GMizrak_Kitap.pdf [17.10.2019].
- Orman, S. (1987). Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz. S. Orman (Der.), *Para, Faiz ve İslam*, İstanbul: İSAV Yayınları, 1-78.
- (2014). *Gazâlî'nin İktisat Felsefesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Özel, M. (1996). İktisat, Fiyat ve Adalet Üzerine. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (1): 147-158.
- Parasız, İ. (1996). *Monetarizm ve Ünlü Monetarist ve Keynesgil İktisatçılarla Söyleşiler*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- (2012). *Para Teorisi ve Politikası*. İstanbul: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Serin, V. (1998). 1970'lere Kadar Uygulanan Para Sistemleri ve Politikaları. V. Serin (Der.), *İktisat Politikası*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1-107.
- Shakespeare, W. (2013). Venedik Taciri (B. Bozkurt, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tabak, Ş. Ş. (2002). Elektronik Para ve Merkez Bankacılığı, (TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Ankara: Temmuz.
- Tabakoğlu, A. (2005). *Toplu Makaleler II İslâm İktisadı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- (2013). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Uygur, E. & Uygur, F. (2014). Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173(173): 273-286.
- Ünal, A. E. & Yetiz, F. (2017). Parasal Genişlemeye Alternatif Arayışları: Negatif Faiz. *Politik Ekonomik Kuram Dergisi*, 2(1): 66-78.
- Ünal, M. R. (2011). Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Araştırma Raporu. *Malatya: T.C. Fırat Kalkınma Ajansı Sektörel Araştırmalar Serisi- 3*.
- Yılmaz, Y. (2019). Osmanlı Devleti'nde Vergi Sistemi ve Vergi Denetimi. *Vergi Raporu Dergisi*, 232. <http://vergiraporu.com.tr/upImage/org/1de3af5.pdf> [28.10.2019].

Zaim, S. (1989). Mimar Sinan Döneminin İktisadi Durumu. *Vakıf Haftası Dergisi*, 6: 47-64.

